

Uit de Oorkonde uit 1308 blijkt dat toen reeds de grenzen van percelen van verschillende eigenaren bekend waren, blijkens een kopie van een kaart uit 1756 met daarop aangebracht de bevindingen van de landmeter. Als detail van deze kaart het Fort BORSLAPSE VEER.

Een daarbij staande woning had toen het adres: "Wijk A. huis 1. De bewoner was Dirk van Suilekom, geboren in Oosterhout. In dit huis kreeg hij bij zijn vrouw, Maria Elisabeth Elemans 7 kinderen.

Zeker twee van zijn zonen hadden bij hun huwelijk op de huwelijksakte het beroep veerman opgegeven.

Nog enkele keren komt de naam van Suilekom voor in de geschiedenis van Oosteind met o.a.:

1. als vermelding in "De Schakel Branden in Oosteind." Op 13 mei 1838 dat op de middag brand was ontstaan in de woning van Dirk van Suilekom op het zogenaamde Borslapseveer en dat wegens zijn ligging (anderhalf uur gaans van Oosterhout en een kwartier van Raamsdonk) de brandspuit van Raamsdonk te laat arriveerde en alles met schuur en stalling in as is gelegd. De oorzaak is onbekend.
2. Ongeluk op de Groenendijk. Op 15 Oktober 1873 had een wildstroker zijn geweer, bij het naderen van een politiebeambte, verborgen in een sloot. Toen hij het later wilde gaan ophalen had hij het ongeluk dat de haan van het geladen jachtgeweer achter een takje haakte, waardoor het geweer

afging en zijn linker arm zodanig werd verbrijzeld, dat deze onmiddellijk moest worden geamputeerd.

Op 24 oktober eveneens in 1873 werd door de polderbode om 7 uur in de Willemspolder het bijna levenloze lichaam gevonden van Jacob Wijnants, oud 65 jaar en wonende in de Spookselstraat te Oosterhout. De man werd zo snel mogelijk op een kar gelegd en naar landbouwer van Suilekom gebracht, doch nauwelijks daar aangekomen gaf hij de geest.

Kaarte van een gedeelte der Vrijheid Oosterhout betreffend het beloop van de voornaamste Wegen, Kadens, Rivieren, Kreeken en Waterlopen na haare situatie volgens de komst der Giomelria geleikend gedeeltelijk getrokken uit diverse oude kaarte aan mij door den Heer Thied. Ruijsenaars Rentmeester van Oosterhout en Dongen ter hand gesteld doch dewijl die kaarten en oud en door verlanding der Rivieren inkading van Polders als anderzints zeer veel met de tegenwoordige situatie verieerden zoo is door mij Ondergeteikende in alle bekaar polders de vereiste meetinge en observatie gedaan ,en het beloop der kadens en wegen zo volgens de tegenwoordige situatie op deze kaarte gebragt met alle de bijzondere partijen en landen aan den Heer Zijne Doorlugtigste Hoogheid den Heere Prince van Orange en Nassau ..., toebehoorende: en onmijder de groote volgens de Bredase maat gesteld overeenkomstig de voorschr. oude kaarten en verpagt Kondilien der voorschr. Landen ten dien einde om kosten van hermeetingen te menageeren door voornoemde heer Rentm. aan mij opgegeven. En also sedert de formeering der oude kaarten in verpagt konditien van diverse

landen tot makinge van Kades en Wegen, als anderzints is afgenomen zoo zijn daar voor veele partijen klunder geworden als in de oude Kaarten en gemelde verpagt konditie en gevolgelijk ook in diese kaarte is gesteld welke grootens daarom niet voor mijne verantwoording neeme.

Voorts zijn door mij Ondergeleiken de in alle de Landen van de Oude Domeinen de nr. zonder letter daar agter gesteld dog die tot de Commanderij van de Braak behooren staat agter de nr. een "C" en die van de bij of aangekogte landen een "B". Alles truder in de Lijst tot deese kaarte relatieffen nevend dezelve overgegeeven te zien. Ook zijn voor mij tot duidelijker vertooninge alle Landen van zijne Doorlugtigste Hoogheid voorn. met een geele Conleur afgezet of ontvangen. Voorts dient nog dat de gronden der huizen en gebouwen op deze kaarte vertoonnd alleenlijk maar dienen tot aanwijzinge waar onts deselfe staan en de boomen daarbij geteikend niet anders dan tot verciering , aangemerkt moeten worden.

Ten Oirkonde der waarheid deeze door mij onderteikend,
in Raamsdonk den 30ste Februarij 1767

wasget. P. KETELAAR

Grad; Landmeter voor den Ed.Hove van
Holland en Raade van Brabant.

Deze scriptie gemaakt op zondag 2 december 2007 door L.Louwet.

Kaarte van een coëstle der Dryheid Oosterhoud, beley-
smaet het beloop der veernaamste wegen Kadens, Rivieren,
Breeken en Waterloopen na haare Situatie volgens de konst der
Cosmetria oelvisend gewaeltelyk vetrocken uit diverse oude
kaarten aan my door den Heer Thied Ruysffenaars Rentme-
ster van Oosterhoud en Tenoen ter hand gesteld, doch dewyl
die kaarten oud en door verlanding der Rivieren inkadring
van Polders als anderszint zeer veel met de tegenwoordige
Situatie varreerden zoo is door my Ondergelikende in alle
bekaae polders de veruuste medinge en observatie gedaan,
in het beloop der Kadens en wegen &c. volgens de tegenwoordige
Situatie op deze Kaarte oebraagt met alle de bezondere par-
tyen en Landen aan den Heer zyne Hoogheughe Hoogheid den
Heere Prince van Orange in Caspand &c. toebehorende; en in
meer de greeke volgens de Dredaze maat gisteld, overeenkomstig de
voort Oude kaarten en verpact konditien der voort Landen ten
aen einde in kotten van hermeelinge te menageeren door
voorn Heer Rentmeester aan my opgegeven. En alsoe sedert de ver-
meering der oude kaarten en verpact konditien van diverse
Landen tot makinge van Kadens en wegen, als anderszint is
afgenomen zoo zyn daar door vele partyen kleiner geworden als
in de Oude kaarten en gemelde verpact konditien is geroegelyk
ook in deze Kaarte is ge. welke greekens daarom niet van
myne verantwoording neem. Voorts zyn door my Ondergeleiken
de in alle de Landen van de Oude Tenuinen, de no. 2 onder lid.
ter daar oger gesteld, door die tot de Commandery van de Braack
Benoerers, staal agter de no. 1 en C, en die van de by of aangekeegte
Landen een B. Alst breder in de Lytt tot deze Kaarte rela-
tiefen merint dezelie overgegeven te zien. ook zyn door
my tot duydelyker vertoeninge, alle de Landen van zyn Leer-
lichtigste Hoogheid veert, met een ydele Couleur afgedr. of
omdrangen. Voorts dient noch, dat de gronden der huizen
en Gebouwen op deze Kaarte vertoend, allienlyk maar
dienen tot aanwydinge waar ontoe dezelie Stads; en de
Boermen daar by gelykend, niet anders dan tot verrei-
ring, aangemerkt moeten werden.

In Dickende der waarheid, diende door my onderteikend,
in Naams dorck, den 30^{en} February 1767.

W. H. G. / P. Melilaar
Groot Landmeester, veer den Ed. Heere van
Stelland in Raade van Brabant

Overzicht van de Willemspolder

Hoofdonderwijzers in Oosteind van 1798 tot 1962

Inleiding

De geschiedenis van het onderwijs in Oosteind begint in 1798, als het eerste schooltje in Oosteind wordt geopend. De opening van het eerste schooltje had zeer waarschijnlijk te maken met de val, in 1795, van de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden die een gecentraliseerd onderwijsbeleid steeds had tegengehouden. Als gevolg daarvan werd het onderwijs, tot die tijd, hoofdzakelijk op particuliere scholen en op kloosterscholen gegeven. In 1795 vluchtte Stadhouders Willem V naar Engeland en de patriotten – de tegenstanders van de orangisten – vestigden met steun van de Fransen de Bataafse republiek. De invoering van een nationale grondwet in 1798 betekende de vorming van een eenheidsstaat met een centraal gezag. In dat zelfde jaar werd ook een agentschap voor nationale opvoeding ingesteld (voorloper van ministerie van onderwijs).

De patriotten zijn nu, met steun van de Fransen, de gevestigde orde; zij bepalen voor een groot gedeelte de politieke agenda. Een patriots stokpaardje vormt het lager onderwijs, dit wordt tot kernpunt van hun beleid gemaakt. Al decennia lang discussieert men over de verbetering van het onderwijs dat in een abominabele toestand verkeerde. In de 18de eeuw zitten de scholen stampvol kinderen die slaafs hun lesjes opdreunen voor slecht opgeleide en dito betaalde onderwijzers. In ieder dorp en stad wordt iets anders aangeleerd. Het onderwijs is enorm versnipperd en niemand houdt er toezicht op. Kinderen uit arme gezinnen komen vaak niet op school. Zij moeten werken om het gezinsinkomen aan te vullen. Dat moet dus veranderen, vinden de patriotten: onderwijs wordt nationaal belang!

Via het onderwijs kun je de kinderen immers opvoeden tot deugdzaam, christelijke en vaderlandslievende burgers. Iedereen moet daarom deel kunnen nemen aan het onderwijs, arm en rijk. De eerste Nationale Schoolwet van 1801 en haar opvolger in 1806 maakt het mogelijk dat meer kinderen gebruik kunnen maken van het onderwijs.

Onderstaand school reglement uit 1805 laat iets zien over de sfeer op school in die tijd. Er spreekt vooral discipline uit.

Reglement:

- *Geen kind mag zonder verlof uit school blijven.*
- *Geen kind mag te laat op school komen.*
- *Elk kind moet gewasschen, gekamd en zuiver gekleed zijn.*
- *Een kind moet vriendelijk en beleefd zijn jegens iedereen.*
- *Op school moet men stil zijn en niemand storen.*
- *Men moet oplettend zijn, wanneer anderen leeren en onthouden wat men in de schoolboekjes leest, of van den Meester hoort.*
- *Men moet zijne boeken en papieren zuiver bewaren.*
- *Men moet niet vragen om naar buiten te gaan, dan wanneer het volstrekt noodig is en dan ook terstond weer binnen komen.*
- *Men mag nooit liegen.*
- *Wanneer men iets vindt, moet men het bij den Meester brengen.*
- *De kinderen moeten met orde uit de school gaan en zich op straat of bij den weg vreedzaam en zedig gedragen.*

Zoals gezegd, spreekt uit bovenstaand reglement vooral de discipline, maar over de kwaliteit van het onderwijs zelf zegt het niets, daarvoor waren nieuwe wetten zeer noodzakelijk. De eerste schoolwetten, van begin 1800 moesten dan ook zorgen voor een noodzakelijke modernisering van het onderwijs. Men stelt voor het eerst eisen aan onderwijzers en hun salariëring, leermiddelen en schoolgebouwen. De belangrijkste punten uit deze wet waren:

- In alle gemeenten moest er behoorlijk onderwijs gegeven worden.
- Er bestonden openbare en bijzondere scholen. De onderwijzers van de openbare scholen kregen behalve het schoolgeld van de leerlingen ook een salaris van de regering.
- Lezen, schrijven en rekenen waren verplichte vakken.
- De overheid zou zorg dragen voor betere onderwijsmethodes.
- Er kwam een boekenlijst die niet godsdienstig getint mocht zijn. Zo zou de kinderen een algemene godsdienstige vorming aangeboden worden die niet op een bepaalde godsdienst de nadruk legde.

Alle scholen vallen onder de schoolwet en schoolopzieners controleren of de scholen zich wel aan de wet houden. Belangrijk artikel in de nieuwe wet gaat over het algemeen christelijk karakter van het onderwijs. Het leerstellige onderwijs – dat wil zeggen het aanleren van de dogma's van de verschillende religies – mag niet meer op school worden gegeven. De kerken moeten er zelf voor zorgen dat de kinderen de leerstellingen leren.

Dit principe blijkt in de 19de en in de 20ste eeuw discutabel en de opeenvolgende schoolwetten zullen oplossingen moeten vinden voor deze kwestie. Ook gaat men over van het hoofdelijk onderwijs, waarbij ieder kind zijn eigen opdrachten kreeg, naar het klassikaal onderwijs. In die tijd ging men uit van drie klassen. Een algemene leerplicht werd nog niet ingevoerd en de ouders, die konden, moesten schoolgeld betalen. De gemeente moest het schoolgeld betalen voor diegene die dat niet konden betalen.

Hoofdstuk Hollanders 1798-1837

De eerste school op Oosteind was gevestigd aan de Hoogstraat, op de plaats waar nu de familie Timmermans woont. Deze school is dus geopend in 1798 en was toen, zoals

de wet voorschreef, een openbare school, die onder leiding stond van de eerste hoofdonderwijzer Joh. Hollanders. Deze mijnheer Hollanders, geboren in Meerle, was toen 45 jaar oud en werd aangesteld op 18 juli 1798. Hij was getrouwd met Catharina Verlinde uit Hoogstraten, zij overleed te Oosterhout op 25-11-1829. Zoals de meeste onderwijzers in die tijd, had hij geen speciale opleiding genoten, zijn eigenlijke beroep was hoefsmid. Het schoolhuis werd toen door de gemeente Oosterhout gehuurd van Jan Bossers. Hollanders verdiende 100 gulden

per jaar, voor huishuur kreeg hij 30 gulden en voor brandstoffen nog 20 gulden per jaar. De kinderen die naar school kwamen om te leren schrijven, gaven 10 stuiver schoolgeld in de drie maanden en de lezers 8 stuivers, maar de meester moest zelf de boeken en schriften betalen. Joh. Hollanders bleef hoofdonderwijzer in Oosteind tot hij stierf in 1837, op 84 jarige leeftijd. Maar in 1824, Hollanders was toen al 71 jaar oud, werd op initiatief van een grote groep ouders een verzoek ingediend bij het Gemeente bestuur van Oosterhout om op school een assistent te benoemen. Kennelijk waren met de ouderdom van Hollanders ook de gebreken gekomen en was daardoor volgens de

ouders ook het onderwijs achteruit gegaan, wat voor hen aanleiding was om het volgende verzoek aan het Gemeente bestuur van Oosterhout te doen:

1824: Request van inwoners van het Oostquartier. De tekst luidde:

Aan het stedelijk bestuur van Oosterhout,

Geven onderdanig te kennen, de ondergetekende, hoofden van huisgezinnen en inwoners van het Oostquartier van Oosterhout. Dat in vroegere jaren tot onderwijs der jeugd van dat quartier is opgericht een Nederduitse School en tot onderwijzer daarin is aangesteld, Johannes Hollanders. Dat deze zover het zijn jaren toelieten zijn plicht als schoolonderwijzer heeft betracht, doch dat een opkomend gebrek aan zijn gehoor en zijn vergevorderde jaren hem beletten zijn functiën naar behoren verder waar te nemen, hetwelk tengevolge heeft gehad, dat zijn school al sedert enige jaren is gaan verminderen en op heden geheel is vervallen, waardoor de ondergetekende in de onvermijdelijke verplichting zijn gebracht, om hun kinderen naar elders te laten schoolgaan, willen zij niet hun opvoeding verwaarlozen. Dat zij ven de ene kant belangstellen in de opvoeding hunner kinderen, van de andere kant ook niet verlangen, dat een oude man (71 jaar), die onder de opvoeding en het onderwijs van de jeugd van het Oostquartier is grijs geworden, zo ook maar geheel om hunnen wil zou worden verstoten, hebben gemeend zich te moeten wenden tot U Edelachtbare vergadering, en onder blootlegging van hun billijke klachten wegens het ongerief, hetgeen zij thans in het onderwijs van hun kinderen ondergingen, vertrouwen aan U.E. vergadering te mogen voorstellen, om de tegenwoordige schoolmeester Johannes Hollanders met behoud van zijn tractement, als schoolmeester te ontslaan en de zoon van de thans fungerende schoolmeester van Dorst, genaamd Adriaan v. Nieuwkuyk, als schoolmeester van Den Horst aan te stellen met recht op vrije woning, vuur en licht en het schoolgeld der kinderen, zoals bepaald is, latende het tractement door de aftredende schoolmeester tot op diens overlijding genieten. Dit door U.E.A. vergadering aangenomen, hopende vertrouwende ondergetekende, dat in het voorhanden zijnde geval geen onbillijkheid zal gevonden worden en hun verzoek door U.E.A. vergadering zal worden gereageerd en daaraan voldoen

[Deze brief was ondertekend door 36 gezinshoofden (en nog enkele anderen, wier handtekening onleesbaar zijn) ,(zie Schakel jaargang 4).

Bovenstaand verzoek werd toegestaan en A. v. Nieuwkuyk, die toen pas 17 jaar was, werd dus aangesteld als assistent van Johannes Hollanders. Overigens staat in de trouwakte van zijn dochter Elisabeth d.d. 11-02-1825 , Johannes vermeld als zijnde zonder beroep. In de trouwakte van twee andere kinderen, die beiden op dezelfde dag trouwden (16-07-1820), stond wel vermeld dat het beroep van J. Hollanders schoolmeester was. Het lijkt er dus op dat het Gemeente Bestuur het voorstel van de Oosteindse ouders heeft overgenomen en Hollanders heeft ontheven uit zijn functie met behoud van zijn salaris en er bij zijn overlijden financiële ruimte kwam om zijn opvolger te benoemen. Op papier was hij dus hoofd van de school tot zijn overlijden.

Hoofdstuk v. Nieuwkuyk 1837-1889

Toen Hollanders was overleden, heeft v. Nieuwkuyk de kans aangegrepen en meteen gesolliciteerd om als hoofd van de school te worden aangesteld. Hieronder laat de burgemeester aan de raad weten dat er een verzoek van v. Nieuwkuyk is binnengekomen, om aan hem te denken bij de benoeming van een nieuw hoofd van de school te Oosteind.

5 juni 1837: De Burgemeester brengt ter tafel een missive van Adr. v. Nieuwkuyk, tijdelijk onderwijzer op het gehucht Horst, verzoekende, om bij het vervullen der vacature van de school in Middelwijk, tot bekoming waarvan hij heeft gesolliciteerd, op zijn persoon indachtig te willen zijn. Men besloot hem bij de schoolopziener aan te bevelen.

7 augustus: Onderwijzer A. v. Nieuwkuyk werd door het Gemeentebestuur voorgedragen als onderwijzer op Den Horst en 4 september wordt hij als zodanig benoemd. Hij was onderwijzer van de 2^e rang, dus voor die tijd goed ontwikkeld, want onderwijzers van de 1^e rang waren zeer dun gezaaid, meestal maar enkele per provincie.

16 september: In de Raadsvergadering is binnengestaan Adr. v. Nieuwkuyk, benoemd in de vergadering van het Stedelijke Bestuur van 4 september 1837, die in handen van de Burgemeester heeft afgelegd de eed, dat hij deze betrekking naar behoren zal waarnemen en de verordeningen op het lageronderwijs, voorgeschreven of nader voor te schrijven, stiptelijk zal nakomen, gelijk hij mede de belofte heeft afgelegd van geen kinderen op zijn school toe te laten dan de zodanige, welke de kinderziekten hebben gehad of de koepok inenting hebben ondergaan. De secretaris werd gelast van de genoemde eedsaflegging aantekening op de akte van de aanstelling van genoemde A.v. Nieuwkuyk te doen.

Hier begint dus het uitgebreide en turbulente hoofdstuk van Meester v. Nieuwkuyk als hoofdonderwijzer van Den Horst.

Adriaan is geboren op 8 maart 1807 in Tilburg. Hij was de zoon van Gabriël v. Nieuwkuyk die later onderwijzer was te Dorst. Toen hij, in 1824, benoemd werd als assistent van Hollanders was hij dus pas 17 jaar. Het verhaal gaat dat hij per toeval onderwijzer zou zijn geworden. Zijn eigenlijke beroep was timmerman, maar hij had een vriend die een examen als onderwijzer ging afleggen. Van Nieuwkuyk vergezelde zijn vriend naar dat examen en al pratend besluit hij ook om examen af te leggen en met goed gevolg want hij slaagde met lof.

Bij zijn benoeming in 1837, zal het gemeente bestuur niet voorzien hebben dat ze, om allerlei redenen, veel problemen met hem zouden krijgen. Het zou namelijk blijken dat hij enorm strijdbaar was voor de school, maar zeker ook voor zijn eigen belang. De eerste jaren als hoofdonderwijzer houdt hij zich redelijk rustig. In die jaren verhuurd hij de woonvertrekken bij de school aan een arbeider en is hij zelf elders in Oosteind in de kost.

Als hij echter in 1843 wil gaan trouwen begint hij zich terecht te roeren, getuige onderstaande brief, die gericht is aan B en W van de gemeente Oosterhout:

Geeft met verschuldigde eerbied te kennen, Adriaan v. Nieuwkuyk, onderwijzer op Den Horst, dat hij voornemens is, na verloop van enige weken in de echt te begeven; dat hij na votrekking van zijn huwelijk, hij het woonhuis, bij zijn school behorende, wenst te occuperen; dat dit huis, door zijn kleinte en ongerieflijkheid als onzindelijkheid en vooral door het gebrek aan een behoorlijke kelder, een kamer en zogenaamde moos, ter bewoning geheel ongeschikt mag worden genoemd; dat de requestrant het gemelde huis tot hiertoe steeds gehuurd hebbende, hierop geen aanmerking heeft willen maken, doch thans zich hiertoe gedrongen voelt, te meer, daar hij zich op het houden van kostschoolleerlingen wil toeleggen, dat hij ten enenmale de zekerheid heeft, dat een onderzoek naar de toestand van het bewuste huis aan U.E.A. zal doen blijken, dat hij met de gegrondste redenen daarover mag klagen. Weshalve zich de requestrant tot U.E.A. wendt met het eerbiedige verzoek, dat het U.E.A. moge behagen, aan het woonhuis van de onderwijzer die veranderingen en vergrotingen toe te brengen, welke U.E.A. nodig moge oordelen.

Den Horst onder Oosterhout, 22 april 1843

Ondanks het feit dat de gemeente kennelijk de klacht terecht vond, gebeurde er niets en heeft hij de schoolopziener bereid gevonden om voor hem een brief te schrijven aan G.S.

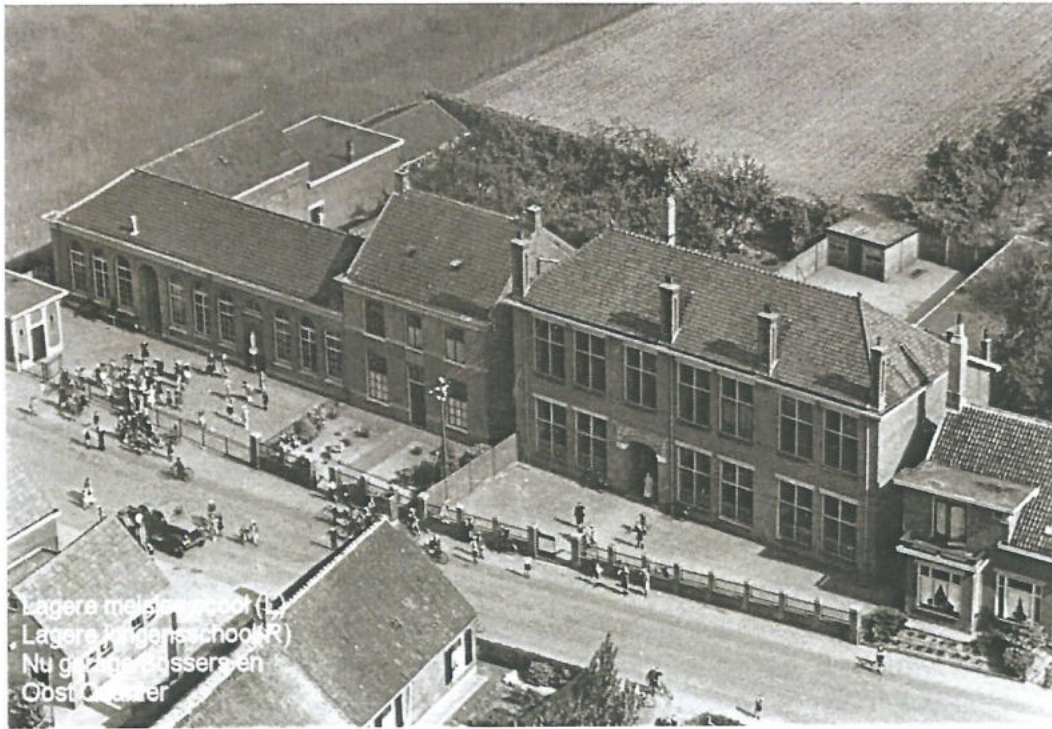
1845: Onderwijzerswoning

Schoolopziener schrijft aan G.S., dat vruchteloos gepoogd was, volstrekt nodige verbetering van de onderwijzerswoning op het gehucht Den Horst te verkrijgen en hij zich daarom tot G.S. wendde; dat evenals op veel andere plaatsen op Den Horst vroeger werd school ge gehouden in een gewoon vertrek, door één der ingezetenen daartoe afgestaan. Toen zich in 1825 de behoefte aan een betere inrichting dringend deed gevoelen, kon het stedelijk bestuur naar het schijnt niet besluiten zich een eigen schoollokaal aan te schaffen, maar kwam met de eigenaar van het vertrek overeen, dat deze het zou vergroten, naar behoren inrichten en dat de stad dan het hele gebouw, waartoe nog een paar kleinere vertrekken behoorden, in huur zou nemen voor een som van 50 gulden 's jaars met bijbetaling van een intrest van 5% van hetgeen de verhuurder aan de vertimmering zou besteden en dat onder de zonderlinge bepaling, dat deze huur zou voortduren, zolang er op het gehucht een school zou bestaan.

De twee kleine vertrekken, schoon zo bekrompen, dat de minste arbeider doorgaans beter gehuisvest is, kregen nu de naam van onderwijzerswoning, immers werd toenmalige onderwijzer J. Hollanders en degene, die hem in 1837 is opgevolgd als zodanig aangerekend Beiden hebben zich dat aanvankelijk laten welgevalen, de eerste, omdat hij zo ik meen een eigen huis had; de tweede, omdat hij tijdens zijn aanstelling ongehuwd zijnde, het voordelig vond, zich elders in de kost te besteden, en de vertrekken te verhuren. Doch voor ongeveer drie jaar heeft de tegenwoordige onderwijzer een huwelijk aangegaan en zijn gezin van jaar tot jaar vermeerderende, is zijn billijke wens, in het genot gesteld te worden van een bruikbare woning, zoals hem bij zijn aanstelling is toegezegd. Herhaaldelijk zijn daartoe door hem en door mij aan het Stedelijk Bestuur vertogen gedaan, maar ofschoon men in bijzonder gesprek te kennen gaf, van de rechtvaardigheid der vordering overtuigd te zijn, wordt daaraan geen gevolg gegeven en is er zelfs sinds zijn eerste aanvraag nagenoeg een jaar verlopen, zonder dat men mij met enig officieel antwoord heeft vereerd. Het zal intussen geen betoog behoeven, dat ik in deze, de betrokken onderwijzer, evenals ieder ander in hetzelfde geval verkerende, op de in deze verlangde verbetering gegronde aanspraak heeft en dat daartegen zelfs niet zou opwegen de bedenking, dat het Stadsbestuur zich door de straks gemelde overeenkomst, in een moeilijke positie bevindt. Maar indien de bijzondere berichten, die ik heb mogen inwinnen, niet geheel bezijden de waarheid zijn, dan vervalt bovendien de bedenking, vermits de eigenaar zich bereid zou hebben verklaart, het af te staan voor een redelijke prijs, dat de intrest daarvan veel minder zou bedragen, dan wat nu betaald wordt aan huur en intrest, zodat de Gemeente vermoedelijk met een betrekkelijk geringe opoffering én de eigendom van het gebouw zal kunnen verkrijgen én voor het oude bouwvallige huis een nieuwe in de plaats stellen.

Uit hoofde van dit een en ander geen vrijheid vindende langer in het stilzwijgen van het Stedelijk Bestuur te berusten, zij het mij vergund, deze zaak te behartiging van U.E. aan te bevelen.

De Schoolopziener in het 9e district van Noord Brabant, Loke Breda, 1 november 1845.

Uiteindelijk heeft de gemeente, na moeizame onderhandelingen tussen de gemeente en de verhuurder Jan Bossers, in 1846 besloten om de school met het bijbehorende schoolhuis aan te kopen. Het schoolhuis zou worden gesloopt en vervangen door een nieuw huis, de school werd niet gesloopt omdat de gemeente vond dat die in een goede staat was.

In 1847 is het huis gereed en de school zal nog ruim 20 jaar aan de Hoogstraat gevestigd zijn. In 1869 wordt er een nieuwe school en onderwijzers woning gebouwd aan de Provinciale weg, waar nu garage Bossers gehuisvest is met het bijbehorende woonhuis.

In heel die periode is v. Nieuwkuyk regelmatig in de slag met de autoriteiten, over het onderhoud van de school, dat nogal te wensen overlaat en zijn salaris. Dat salaris blijft achter bij de scholen te Den Hout en Dorst, omdat die onderwijzers een rijksjaarwedde krijgen uitbetaald. In 1850 schrijft hij zelfs een brief aan de Koning (Willem III) .

28 januari, Request aan de Koning: (uit de aantekeningen van Minjon)

v. Nieuwkuyk ziet zich in het belang van zijn gezin gedrongen, zijn toevlucht te nemen tot Z.M. , omdat hem de lage schoolgelden en menigvuldige wanbetalingen hoogstens een inkomen van f300,-- opleveren, met inbegrip van een jaarwedde van f100,-- van de gemeente. Hij schrijft, dat dit inkomen het enige is en ontoereikend voor de behoeften van hem en zijn gezin; dat aan beide scholen te Den Hout en Dorst een Rijksjaarwedde is verbonden, waardoor de toestand daar minder hachelijk is; dat hij daarom ootmoedig verzoekt, ook aan de school op Den Horst een Jaarwedde toe te leggen.

De gemeente Oosterhout adviseerde in een uitgaande brief, omtrent dit request het volgende:

Het request bevat de waarheid. Hij is gehuwd en vader van drie kinderen en door zijn ijver en bekwaamheid verdient hij verbetering van zijn toestand. Het zou dus redelijk zijn hem een gelijke bezoldiging toe te leggen als zijn collega's te Dorst en Den Hout.

Ondanks het feit dat de gemeente hem in dit verzoek steunde waren er in die periode veel aanvaringen tussen hem en de gemeente. Dat ging veelal over kosten die aan de

school Ondanks het feit dat de gemeente hem in dit verzoek steunde waren er in die periode veel aanvaringen tussen hem en de gemeente. Dat ging veelal over kosten die aan de school gemaakt waren en over schoolgelden die de ouders van "behoefte" kinderen niet konden betalen en die de gemeente dan, volgens de wet, zou moeten betalen.

Dit leidt er toe dat de gemeente in 1855 een brief schrijft aan de schoolopziener. Er waren zo meldt het Gemeentebestuur aan de heer schoolopziener, telkens moeilijkheden met de heer A. v. Nieuwkuyk, onderwijzer op Den Horst, die onnauwkeurige opgaven verstreekte of geheel geen. De vorige week was hem door de veldwachter een nota ter invulling overhandigd en bij de afhaling beweerde hij, dat de nota vermist was. Daarop stuurde de gemeente andermaal de veldwachter met een nieuwe nota. Maar hij weigerde die aan te nemen, omdat ze zonder begeleidende missive aan hem was toegezonden. Het Gemeentebestuur verzocht de schoolopziener, hem daarover te onderhouden, opdat de gemeente aan haar administratieve verplichtingen zou kunnen voldoen.

In dat zelfde jaar schrijft de burgemeester van Oosterhout, P.J. v. Beugen, een brief aan de officier van justitie met de volgende inhoud:

"Nevensgaande heb ik de eer, U.E.A. in te zenden proces-verbaal contra Adr. v. Nieuwkuyk, onderwijzer op het gehucht Den Horst onder de gemeente, nopens door hem gebezigde smaadredenen en lasteringen, tijdens ik mij in de uitoefening mijner bediening, ten zijne huize bevond. Bij elke gelegenheid ontziet hij zich niet, B. en W. en ook de leden van de Raad, op een onbetamelijke en ook beledigende wijze te bejegenen. Daar hij deze reis alle palen van welvoeglijkheid is te buiten gegaan, vermeen ik niet te moeten nalaten, U.E.A. dit proces-verbaal te doen toekomen."

Naar aanleiding van dit proces-verbaal werd v. Nieuwkuyk veroordeeld, wegens belediging van een overheidspersoon in functie, tot 6 dagen gevangenisstraf. Deze straf werd later omgezet in een geldboete van f 6.00 .

In 1857 schrijft v. Nieuwkuyk een brief aan de gemeente, dat hij sinds 1848, via een Koninklijk Besluit, een rijkstoelage krijgt van f 50.00 voor houden van een hulponderwijzer.

Dit Koninklijk Besluit bepaalde ook dat de rest van het salaris moest worden aangevuld door de gemeente. Daar hij steeds genoeg heeft genomen met een kwekeling (*nu eens had ik deze, dan gene*), heeft hij nooit een beroep hoeven doen op de gemeente.

De situatie wordt nu echter anders want hij heeft nu geen kwekeling en hij schrijft:

"Thans echter is dit niet het geval. Daarenboven is de talrijkheid der school, welke in de laatste jaren zo merkbaar is toegenomen, oorzaak dat ik zelfs des zomers geen hulp kan ontberen".

Of er dan in de tussentijd geen hulp voor hem is geweest is onduidelijk maar op 3 januari 1861, wordt door de Gemeenteraad van Oosterhout benoemd tot hulponderwijzer op Den Horst; J.A. Huygens, oud 19 jaar, thans wonende te Bergen op Zoom, tegen een jaarwedde van f300.00.

In deze periode heeft hij steeds nieuwe aanvaringen met het Gemeente Bestuur, o.a. over de kosten van verwarming en verlichting van de school, getuige onder staande passages uit verslagen van de Gemeenteraad:

- De in zijn missive heersende ironieke toon was oorzaak, dat de plaatselijke schoolcommissie hem daarover zou onderhouden".

- De Raad zegt, dat de andere onderwijzers met de bepaalde f20.00 genoeg hebben genomen en voor hem geen uitzondering kan worden gemaakt en hij bovendien in zijn brief het bewijs

levert, hoezeer het besef van welvoeglijkheid en ondergeschiktheid door hem wordt gemist. Zijn handelswijze wordt ten strengste afgekeurd.

In 1862 gaat hij het maar weer eens hogerop zoeken en schrijft hij aan G.S. o.a. het volgende:

"Ik vroeg om inzage van dat besluit, waarop ik volgens art. 72 der gemeentewet recht heb, maar dit werd mij geweigerd, tenzij ik daarom op officiële wijze zou verzoeken. Mijn schoollokaal heeft een lengte van 14,5 el of 50 voet, bij een breedte van 5,5 el of 20 voet, zonder zolder of plafond. De glazen worden doorgaans, zoals alles wat mijn schoolhuis en school betreft, uiterst slecht onderhouden en meermalen is het gebeurd, dat de ruiten bij gebrek aan stopverf, van tussen de roeden vielen. Een en ander maakt het noodzakelijk, dat bij guur weer een uur voor de aanvang van de school de kachel uit alle macht behoort gestookt te worden om enige merkbare verwarming te brengen. Door mijn verzoek in handen van de schoolcommissie te stellen, heeft de raad getoond met de roeping van dit College niet bekend en genegen te zijn de zaak zo lang mogelijk slapende te houden en daar het mij als vader van een talrijk gezin bezwaarlijk valt, die gelden lang te buiten te staan, durf ik met alle eerbied het minzaam verzoek tot U.E. te richten, Uw tussenkomst in deze wel te willen verlenen, opdat spoedig moge blijken, dat art. 31 der wet tot regeling van het L.O. ook voor Oosterhout geen dode letter is en mij tot schadeloosstelling voor verwarming en verlichting van het schoollokaal op Den Horst gedurende 1861 een som van f34.57 worde uitgekeerd".

Met de meeste onderscheiding en diepe eerbied heb ik de eer te zijn van U G.E.A. Heren de zeer gehoorzame en onderdanige dienaar.

A.v.Nieuwkuyk, openbare onderwijzer op Den Horst.

Vrijwel constant ligt v. Nieuwkuyk overhoop met de gemeente, op 11 augustus 1868 wendt hij zich maar eens tot de minister van justitie, wegens een conflict over het inzien van rekeningen.

Hij geeft daarin te kennen, dat hij zich op 8 augustus naar het Raadhuis had begeven, om gebruik te maken van zijn recht om de Gemeenterekening in te zien. (volgens artikel 219 van de Gemeentewet). Hij schrijft zelf dat, toen hij bezig was met het maken van aantekeningen:

"Hem dat door Dhr. M. Smeets, ambtenaar van de burgerlijke stand, uitdrukkelijk verboden werd, als reden opgevende, dat gemeld artikel slechts inzage en tegen betaling afschrift toestaat, dat adressant zich door dit verbod bezwaard acht, als zijnde niet in staat om, zo op die rekeningen aanmerkingen mochten te maken zijn, die in het geheugen te bewaren, waardoor dan artikel 219 voor hem nagenoeg alle waarde verliest, daar de kosten van een afschrift voor hem te aanzienlijk zouden zijn. Redenen, waarom de adressant zich eerbiedig tot Zijne Excellentie wendt met de ootmoedige bede om het Bestuur der Gemeente Oosterhout te gelasten, de ingezetenen de vrijheid te gunnen, om uit de Gemeenterekeningen en haar bescheiden al die aantekeningen te maken, die zij verkiezen".

Naar aanleiding van deze brief moest de gemeente een verweer schrijven aan de Commissaris des Konings in de Provincie Noord-Brabant.

Hierin bevestigt de gemeente dat de adressant zich op zaterdag 8 augustus bij de secretarie van de gemeente heeft vervoegd met het verzoek, om rekeningen te mogen inzien, op welk vraag hem niet alleen de rekening, maar alle daarbij behorende bescheiden ter inzage zijn gegeven. De heer Smeets, ambtenaar ter secretarie (niet ambtenaar van de burgerlijke stand, zoals in het adres vermeld) is in de kamer gebleven, waarin Dhr. v. Nieuwkuyk de rekening nazag, teneinde te waken, dat geen tot de rekening behorende bescheiden werden verduisterd. Deze heeft er zich

niet tegen verzet, dat de adressant aantekeningen nam, doch wel, dat hij van sommige bescheiden der rekening, welke hem niet ter inzage hadden behoeven gegeven te worden, afschriften begon te maken. De adressant heeft dus niet de minste reden om zich te beklagen, dat hij niet behoorlijk inzage van de rekening heeft kunnen krijgen, aangezien hem door het verstrekken van alle bescheiden meer ter onderzoek is gegeven, dan art. 219 der gemeentewet voorschrijft.

De adressant heeft van 2 tot 4 uur, zonder ander kennelijk doel dan om het Dhr. Smeets lastig te maken, de gemeenterekening en haar bescheiden zitten doorbladeren en heeft zich enige malen op vrij onbeleefde wijze heeft uitgelaten.

Tevens moeten wij U.E. te kennen geven, dat ons de handelwijze van de adressant om een klacht in te dienen, geenszins verwondert. Het schijnt sedert lang het doel van die man te zijn, om het Gemeentebestuur, de Burgemeester, de plaatselijke schoolcommissie, etc. te bemoeilijken en alle gelegenheden aan te grijpen, op gretige wijze, om degenen, die volgens de wet gezag over hem uitoefenen, te dwarsbomen. Bij onze missive van 3 januari 1861 moesten wij ons reeds over de hatelijke wijze, waarop de adressant steeds schrijft en handelt aan de plaatselijke schoolcommissie beklagen en hem te kennen geven, dat men dergelijke taal niet zou verwachten van iemand, wiens eerste vereiste moet zijn de leerlingen ontzag en eerbied voor de overheid in te boezemen.

Wij vertrouwen, dat U.E. uit het vorenstaande zult bemerken, dat de klachten van de adressant meer voortvloeien uit hatelijkheid, dan wel uit verkorting zijner rechten en dat het hem om niets anders te doen is, dan Dhr. Smeets in een ongunstig daglicht te stellen.

Op 29 oktober 1868 rapporteren twee ambtenaren van de gemeente Oosterhout, na een bezoek aan het schoolgebouw aan de Hoogstraat, dat het gebouw te klein is om het aantal kinderen te kunnen huisvesten dat daar naar school gaat. Bovendien is het gebouw in een zodanige slechte staat, dat zij adviseren om in dit gebouw geen verdere investeringen te doen en over te gaan tot het bouwen van een nieuwe school.

In de Raadsvergadering van 11 november, wordt dit rapport besproken en de voorzitter meldt:

Dat het gelukt was om een stuk grond te vinden, waarop wellicht de school gebouwd zou kunnen worden. Deze bouwplaats zou de gemeente kunnen kopen voor fl. 600.00 en is groot 16 Nederlandse roeden. Hij meende echter, dat die voorgenomen verplaatsing niet zo goed was, omdat zulks niet zou strekken in het belang van de gemeente, daar de onderwijzerswoning nog in goede staat verkeerde en een bouwing op nieuw terrein tot grote uitgaven zou leiden. Het lid Key voert aan, dat nu er toch verandering moet plaats hebben, een gehele verplaatsing van school en woning naar het Oosteind wenselijk zou zijn en zeer ten gerieve van een groot aantal schoolkinderen zou strekken.

Wethouder Fick is voor verplaatsing, niet alleen omdat daardoor veel kinderen dichter bij de school zullen wonen dan thans, maar ook, omdat zij strekken zal tot verfraaiing van de parochie Oosteind. Daarom mag de gemeente zich wel grotere uitgaven getroosten.

Het lid de Wit dringt ook aan op verplaatsing, omdat de bestaande school op de grenzen der parochie was gelegen.

Met 8 tegen 2 stemmen werd besloten tot verplaatsing en tot aankoop van het stuk grond. (Tegen Mr. v. Oldeneel en de voorzitter).

Het stuk grond, lag in de "Onnutte velden" en was een gedeelte van perceel nr. F1023. Dit perceel werd aangekocht van P.J.B. Rombouts.
Memorie van toelichting:

Reeds sedert lange tijd werd de behoefte gevoeld om een ruimer schoollokaal op het gehucht den Horst. Volgens deskundig rapport kan de thans bestaande school niet dan met grote kosten worden verbeterd. Door de vestiging van een nieuwe kerkelijke gemeente op het Oosteind, is de school op den Horst (Hoogstraat) te ver van het middelpunt van het middelpunt van de parochie gelegen en is het daarom niet wenselijk, de bestaande school met grote kosten te verbeteren. De stichting ener nieuwe school en onderwijzerswoning op het Oosteind zou zeer ten gerieve strekken van een menigte kinderen en daardoor de belangen van het onderwijs bevorderen. Het plan bestaat om na de in dienststelling van de nieuwe gebouwen, de oude school en woning in het openbaar te verkopen.

Op 6 juli 1869 werd de school aanbesteed, er waren 7 inschrijvingen ingeleverd. In het Raadsverslag van 14 juli 1869 lezen we dat de laagste inschrijver, Adr. van der Made, timmerman, zich in de berekening had vergist en dat de bouw nu gegund werd aan Cornelis Hombergen, aannemer te Oosterwijk, die voor fl. 8899, had ingeschreven. De nieuwe school werd geopend op 15 juli 1870.

Op 3 augustus 1870 zijn de oude school met bijbehorende onderwijzerswoning openbaar verkocht. De koper was P.J.B. Rombouts voor een bedrag van fl. 1570.00. Het waren de percelen F922,923,355 en 357, samen 18.25 are. De verkoping vond plaats de 1^e bij G. v. Helvert tegenover de kerk en de 2^e bij A. Matheeuwsen op 3 augustus. De notaris was A.E.A. v. Goldstein.

Voordat echter meester v. Nieuwkuyk de nieuwe school en de onderwijzerswoning betrok, leverde hij weer flink strijd met de gemeente, want hij meende weer eens, dat hem tekort gedaan werd. Op 27 april schrijft hij de volgende missive naar de gemeente. Hij verzoekt:

- 1- Het verhuizen naar zijn nieuwe woning tot 1 november te verdagen.**
- 2- Hem zijn tuin te laten totdat de akker, die voor een nieuwe tuin bestemd is, door een behoorlijke haag zou zijn omgeven.**
- 3- Een genoegzaam getal der vruchtbomen, welke de adressant in zijn tuin heeft aangekocht.**
- 4- Hem voor schadevergoeding zowel aan boomvruchten als aan te weinig toegestane tuingrond jaarlijks een som van fl 25.00 toe te kennen.**
- 5- De voorste gang der nieuwe school met delen te beleggen, afkomstig van banken en tafels der oude school.**

Vervolgens werd dit verzoek op alle punten door de gemeente verworpen met de volgende aantekeningen.

- Punt 1 werd afgewezen met 8 tegen 2 stemmen, waarbij de beide Oosteindse raadsleden de Wit en Key voor stemden.
- Wat betreft de heg werd toegezegd, dat er in het najaar een heg rond de tuin zou worden geplant.
- Als hij de vruchtbomen wil verplanten dan kan dat op zijn kosten gebeuren.
- De schadevergoeding werd afgewezen.
- B&W zal beslissen hoe en waarmee de gang zal worden bekleed.

Natuurlijk is v. Nieuwkuyk het hier niet mee eens en laat hij het er niet bij zitten. Hij schrijft maar weer eens een brief aan de koning. In deze brief schrijft hij o.a. dat hij bij het aanvaarden van zijn functie op 1 maart 1824, in zijn tuin een 12-tal vruchtbomen had gevonden en het hem dus billijk voorkwam, dat eenzelfde aantal in zijn nieuwe tuin geplant zouden worden en niet op zijn kosten. Hij schrijft ook dat zijn nieuwe tuin kleiner is dan de tuin aan de Hoogstraat, omdat er een stuk af moet om een

speelplaats voor de kinderen van te maken. Dus meent hij recht te hebben op een billijke schadevergoeding.

Hiermee is voor v. Nieuwkuyk de strijd nog niet gestreden, zoals blijkt uit een artikel in het Utrechts Dagblad van 10 juni 1870.

Oosterhout, Over het algemeen is de inwijding van een nieuw schoollokaal een feestdag. In een der wijken van deze gemeente heeft men echter de inwijding de inwijding met behulp van de politie moeten bewerkstelligen. Reeds met 1 juni moest de nieuwe school met onderwijzerswoning op Den Horst betrokken worden. De hoofdonderwijzer heeft tot nu toe echter aan het besluit van de gemeenteraad niet voldaan, zodat heden de politie zich derwaarts heeft begeven, de schooljeugd vakantie heeft gegeven en de leermiddelen naar het nieuwe lokaal heeft overgebracht. Aan de hoofdonderwijzer luidde het bevel, dat hij 's morgens in het nieuwe lokaal onderwijs moest geven, anders.... . School en onderwijzerswoning zijn ruime, sierlijke gebouwen, van alle gemakken voorzien en meer dan voldoende voor de behoefte.

In de raadsvergadering van 22 juni, zegt de voorzitter, dat v. Nieuwkuyk niet heeft voldaan aan de opdracht, zijn huis te verlaten en de nieuwe woning te betrekken. Hem werd aangeschreven voor a.s. zaterdagmiddag zijn woning te ontruimen, die door B&W namens de gemeente in bezit zal worden genomen. Zaterdag 25 juni zegt wethouder Rombouts, dat hij het advies van een rechtsgeleerde heeft ingewonnen omtrent de uitzetting van A.v. Nieuwkuyk uit zijn woning en dat deze heeft verklaard, dat hierbij de wettelijke normen moeten worden in acht genomen. Er wordt ook besloten, door de veldwachter te laten onderzoeken of de onderwijzer nog in het oude huis is en zo ja, hem bij deurwaarders- exploit tot ontruiming te sommeren. Over en weer blijft men elkaar bestoken.

Op 11 juli, zegt de voorzitter te hebben vernomen, dat door de hoofdonderwijzer te Oosteind buiten de school uren godsdienstig onderwijs wordt gegeven en dat zulks naar zijn mening in strijd is met de wet op het L.O. . Adr.v. Nieuwkuyk had weer een klacht, nl.

dat van de nieuwgebouwde woning noch kelder, noch regenbak, noch mestputten waterdicht waren, terwijl het pompwater van een hoogst walgelijke smaak was en in geringe mate voorhanden.

Op 19 juli 1870 delen B&W mee, dat de minister van Binnenlandzaken heeft gemeld, dat op het request van A.v. Nieuwkuyk aan Z.M. de Koning, afwijzend is beschikt.

Dat al het geklaag van v. Nieuwkuyk niet onterecht is, blijkt als op 3 maart 1871, wethouder Fick mee deelt dat:

In het dak van het schoolhuis en de school op het Oosteind 2 lekken zijn, dat erwater in de kelder komt en de kachel in de school niet doelmatig is. Later die maand meldt wethouder Rombouts dat het behangsel in de onderwijzerswoning op Oosteind op veel plaatsen los is geraakt en het nodig is van boven reepjes linnen aan te brengen, teneinde het verder losraken te voorkomen. Dit werk wordt verricht door Gijsbert Brandel.

21 juli 1871, Moeilijkheden met de hulponderwijzer.

Binnen gekomen in de raadsvergadering, N. de Brouwer, hulponderwijzer op Oosteind, zich beklagende over een door de vrouw van de hoofdonderwijzer gepleegde handeling en aanmatiging op 20 juli, terwijl hij aldaar de school waarnam. Na enige discussies wordt aan de hulponderwijzer te kennen gegeven, om zijn bezwaren schriftelijk in te dienen, waarna verder wordt bepaald, om het bezwaarschrift na ontvangst in handen te stellen van de plaatselijke schoolcommissie.

De burgemeester verklaart zich met de zaak niet in te laten, omdat hij met de hoofdonderwijzer v. Nieuwkuyk niet in aanraking wenst te komen. Vervolgens wordt aan de hulponderwijzer, de Brouwer, een verlof gegeven, tot zolang de bedoelde zaak uit de weg zal zijn geruimd.

Op 5 augustus deelt de plaatselijke schoolcommissie mee dat:

De hoofdonderwijzer op het Oosteind aan de hulponderwijzer, N. de Brouwer, in tegenwoordigheid van de leerlingen voldoening heeft gegeven en alzo die zaak als geëindigd kan worden beschouwd.

Op 11 augustus wordt aan v. Nieuwkuyk verantwoording gevraagd waarom hij zijn zoon Richard niet op de leerlingenlijst heeft vermeld. Aangezien hij daarop geen afdoende antwoord kon geven, moet hij, vanaf 1 september 1869 voor 2 kinderen schoolgeld bij betalen.

Op 13 september 1873 zijn er weer moeilijkheden met de Gemeenteraad.

De voorzitter zegt,

dat hij de onderwijzer van Oosteind door de veldwachter, G v/d Bosch heeft laten verzoeken, in zijn school bekend te maken, dat op woensdag 10 dezer in de school van Middelwijk aan de kinderen, die zich daarvoor melden, de pokken zullen worden ingeënt, doch dat op dit verzoek van de onderwijzer een bepaalde weigering is ontvangen. Er wordt besloten van deze handelwijze de schoolopziener kennis te geven. Op 16 september verzoekt laatstgenoemde, te worden bekend gemaakt met enige, vroeger door de hoofdonderwijzer v. Nieuwkuyk begane, ongepaste handelingen jegens het Gemeentebestuur. En op 23 september bericht de schoolopziener bereid te zijn, v. Nieuwkuyk het ongepaste zijner gedragingen onder het oog te brengen.

Op 8 mei 1874 viert v. Nieuwkuyk zijn gouden ambtsjubileum, waarvan "De Nieuwe Bredasche en Oosterhoutsche Courant" op 9 mei, het volgende verslag doet.

Oosteind, gisteren werd in deze parochie een zeldzaam feest gevierd. Het was de dag waarop de heer Adriaan v. Nieuwkuyk, hoofdonderwijzer aan de openbare school alhier, het voorrecht genoot, zijn 50-jarige ambtsbediening te mogen vieren. Talrijk waren de bewijzen van deelneming, die de jubilaris van de bewoners mocht ontvangen en waarvan de vele uitgestoken vlaggen, aangebrachte versieringen en de kostbare geschenken, die hem werden aangeboden, de sprekendste bewijzen waren.

Tegen 8 uur begaf zich de jubilaris met de leerlingen zijner school naar de kerk, alwaar onder een grote toevloed van ingezetenen dezer parochie een plechtige H. Mis werd opgedragen. Des namiddags werden de leerlingen op koffie met broodjes en koek onthaald en de vrienden van de onderwijzer werd een keurig maal aangeboden.

De harmonie van de naburige gemeente Dongen voerde in de namiddag enige schone muziekstukken uit, terwijl ook de liedertafel van Oosteind enige zangstukken uitvoerde.

Dat de geachte jubilaris nog vele jaren in het genot ener goede gezondheid moge werkzaam blijven is de wens van de bewoners der parochie Oosteind.

Van de gemeente kreeg hij bij dit jubileum, op voorspraak van de schoolcommissie, een barometer en een thermometer. In zijn dankbrief aan de gemeente, maakte hij van de gelegenheid gebruik om te verzoeken zijn jaarwedde gelijk te stellen met die van Den Hout.

Begin 1875 heeft hij problemen met zijn hulponderwijzer. Hij schrijft dan ook een brief met klachten betreffende deze hulponderwijzer P.J. v/d Heyden. De hulponderwijzer op

zijn beurt schrijft ook een brief met klachten over de hoofdonderwijzer. De situatie was kennelijk onhoudbaar want de hulponderwijzer werd tijdelijk overgeplaatst naar Middelwijk (Oosterhout).

Uit de brief van de hulponderwijzer bleek, dat hij bij afwezigheid van v. Nieuwkuyk, was beledigd en mishandeld door de zoon van v. Nieuwkuyk, in het bijzijn van meer dan 100 kinderen. Richard Gabriël v. Nieuwkuyk was als kwekeling op de school aanwezig. In de brief meldt hij ook nog dat v. Nieuwkuyk zich beledigend uitlaat over de burgemeester. Van der Heyden laat het hier niet bij, hij schrijft ook nog een brief aan de minister, welke brief hij besluit met:

“Dat de suppliant zich verplicht ziet Uwe excellentie te smeken, opdat het haar moge behagen, de schuldige te straffen”.

Of er in deze kwestie iemand gestraft is, is niet bekend. Wel is het zo dat het conflict niet was opgelost want op 3 oktober 1877 schrijft v. Nieuwkuyk weer maar eens een brief met *aanhoudende klachten* over de hulponderwijzer. Hierop besluit P.J. v/d Heyden om eervol ontslag aan te vragen wat hem met algemene stemmen wordt verleend.

De volgende hulponderwijzer, A. v/d Corput, houdt het twee jaar vol onder v. Nieuwkuyk, want eind 1879 wordt ook aan hem eervol ontslag verleend.

Er is dan maar één sollicitant om de vacature op te vullen, nl. de bovengenoemde Richard Gabriël v. Nieuwkuyk, zoon van de hoofdonderwijzer, die dan inmiddels geslaagd is als onderwijzer. Deze blijft echter ook maar een jaar, tot 15 januari 1881, om dan een functie te aanvaarden tot onderwijzer aan het instituut van dhr. A.J. Deenen te Zevenaar. Hij gaat daar overigens bijna het dubbele verdienen van wat hij in Oosteind verdient, nl. fl. 1000 tegen fl. 550.

In 1882 schrijft de dan 75-jarige v. Nieuwkuyk toch nog een nieuw leerplan voor “school D” te Oosteind. Hij baseert zich daarbij op de wet op het lager onderwijs o.a. Artikel 21. In het nieuwe leerplan staat o.a. dat de school zal verdeeld worden in drie klassen. Nieuwe kinderen worden 2x per jaar toegelaten nl. in Mei en in November, ze moeten dan minimaal 6 jaar oud zijn.

Op 1 januari 1890 komt dan een einde aan de lange carrière van meester v. Nieuwkuyk. Per die datum wordt hem door de gemeenteraad eervol ontslag verleend.

Hij heeft niet lang van zijn pensioen kunnen genieten want op 7 April 1890 is hij op 83-jarige leeftijd, in Oosteind, overleden.

Adriaan v. Nieuwkuyk was in alle opzichten een markante persoonlijkheid. Niet alleen omdat hij de onvoorstelbare tijd van 75 jaar aan de school van Den Horst verbonden was, nl. van 1824 tot 1889. Maar ook vanwege zijn agressiviteit, zijn onverzettelijke wil, zijn gestrengheid in de school, zijn strubbelingen met de gemeentelijke autoriteiten en niet in het minst zijn goede resultaten op school.

Hoofdstuk Stadhouders 1890-1897

In de raadsvergadering van juni 1889, waarin per 1 januari 1890 eervol ontslag werd verleend aan v. Nieuwkuyk, werd ook besloten een oproeping te doen tot : Hoofd der school te Oosteind”. Op 30 oktober van dat jaar werd een voordracht gedaan met 4 namen erop, die een vergelijkend examen dienden af te leggen. Dat vergelijkende examen vond plaats, op 1 oktober 1888, in de school van de heer Bloemsaat aan de Keiweg, waarbij aanwezig waren; de schoolopziener en B. en W.

In de raadsvergadering van 14 november werd met 11 tegen 1 stem, per 1 januari 1890, benoemd J. F. Stadhouders, onderwijzer te Bergen op Zoom. Per 1 februari 1897, wordt

aan J.F. Stadhouders eervol ontslag verleend. Van deze onderwijzer, die dus 7 jaar aan de school op Oosteind verbonden is geweest is weinig bekend. Het feit dat er in de archieven niets te vinden is over deze onderwijzer duidt er wel op dat deze periode aanzienlijk rustiger is geweest dan de vorige onder v. Nieuwkuyk. De reden voor zijn ontslag aanvraag zal wel een dringende zijn geweest want hij diende zijn verzoek pas in op 20 januari van dat jaar.

Hoofdstuk Nankman 1897-1906

Carolus Gijsbertus Nankman uit Oudenbosch wordt benoemd met ingang van 15 mei 1897 op de school te Oosteind, tegen een jaarwedde van f. 800.00 met vrije woning en tuin.

Uit bewaard gebleven documenten, blijkt dat hij behoorlijk ambitieus was. Dit blijkt ondermeer uit de toestemming die hij krijgt om, gedeeltelijk onder schooltijd, een landbouwcursus te gaan volgen in Bergen op Zoom. Deze kennis die hij daar opdeed heeft hij middels landbouwcursussen ook doorgegeven. In 1903 schreef hij ook een zeer uitgebreid leerplan voor de school, waar waarschijnlijk vooral zijn eigen geleerdheid uit moest blijken.

Bij een bezoek, in 1900, van de schoolopziener van der Grinten uit Breda aan de school op Oosteind maakt hij de volgende opmerkingen.

- *In deze school, waar het aantal leerlingen 160 bedraagt, had reeds in de aanvang des jaars het aantal onderwijzers met één behoren vermeerderd te worden.*
- *Voorts mag niet worden gewacht met een betere verdeling van het bestaande schoolgebouw, waar thans het licht nog altijd in hoofdzaak nog altijd van achter invalt, en zullen m.i. twee lokalen moeten worden bijgebouwd. Wanneer men in het oog houdt, dat de hoogste klasse thans bestaat uit 9 kinderen van 10, 12 van 11 en 7 leerlingen van 9 jaar, mag worden aangenomen, dat bij invoering van de leerplichtwet het aantal leerlingen nog verder zal stijgen.*

Eind 1901 komt de gemeenteraad, mede door de opmerkingen van de schoolopziener, dan ook tot de conclusie dat de school moet worden verbouwd en uitgebreid. Het zal echter nog tot 1903 duren voor er een aanvang wordt gemaakt met de uitbreiding. De gemeente Oosterhout is wifelend over de uitbreiding van de school, omdat de suikerfabriek die veel mensen in dienst heeft, zal worden overgeplaatst naar Oud-Beierland. Omdat Nankman, door de

uitbreiding van de school met twee lokalen, een gedeelte van zijn tuin moet afgeven, besluit de gemeenteraad om hem een jaarlijkse vergoeding van f. 25.00 toe te kennen, als tegemoetkoming in de grond die hij moet inleveren. Deze vergoeding vindt hij overigens veel te laag. De verbouwing wordt uitgevoerd door C. van der Avoird uit Oosterhout voor fl. 5384.00

(Dienstplicht Vermijs)

Aan de periode Nankman, komt ook weer een abrupt einde. Op 28 februari 1906 schrijft de schoolopziener van Breda aan B&W van Oosterhout een brief, waaruit blijkt, dat kort daarvoor de heer Nankman is gearresteerd verdacht van

het plegen van onzedelijke handelingen met aan zijn zorg of opleiding toevertrouwde, minderjarige kinderen.

De schoolopziener stelt dan ook voor om hem, met toepassing van art. 31 der wet op het L.O. , voor een maand te schorsen. In afwachting van de rechtzaak, op 18 mei, komt hij niet terug op school.

Op 18 mei meldt de schoolopziener aan B&W:

Zo-even vernam ik, dat het hoofd der school te Oosteind van het hem ten laste gelegde vrijgesproken is. Wel waren er twee getuigen van de ten laste gelegde feiten, doch deze schijnen omtrent het tijdvak, waarin de handelingen zijn gepleegd, niet in overeenstemming met elkander te zijn geweest. Mij was bericht, dat Nankman vrijwillig zijn ontslag had aangevraagd. Uit Uw telegram blijkt, dat dit niet het geval is.

Op 28 mei schrijft Nankman aan B&W:

Ondergetekende neemt bij deze beleefd de vrijheid, ontslag te verzoeken uit zijn betrekking als hoofd der school D. Met ingang van 15 juni eerstkomend.

Gestrekt door de vrijspraak denkt hij toch nog eervol een netjes Oosteind te kunnen verlaten; getuige zijn brief van 31 mei:

In aansluiting bij mijn ontslag aanvraag verzoek ik U beleefd, Uw toestemming voor mijn gezin en mij, om na 15 juni a.s. zo nodig, nog een paar weken het schoolhuis te blijven bewonen, daar wij nog geen beslissing hebben kunnen nemen omtrent toekomstig verblijf. Tevens neem ik beleefd de vrijheid, Uw welwillende medewerking te verzoeken, opdat het aangevraagde ontslag mij door de Raad eervol gegeven worde, waardoor het mij gemakkelijker zal vallen, buiten het onderwijs een betrekking te vinden. Want het is mijn plan, op een ander terrein een werkkring te zoeken. Het onderwijs, dat ik steeds in het hart heb gedragen, stuit mij te zeer tegen de borst, dan dat ik het nog langer zou kunnen of willen dienen.

Brutaal gaat hij verder:

Ik maak van deze gelegenheid tevens gebruik, U mijn oprechte en innige dank te betuigen voor de zeer gewaardeerde medewerking en steun, die ik tal van jaren van U mocht ondervinden. Zij zullen steeds als een aangename herinnering in mij voortleven.

De schoolopziener meldt op 8 juni aan de gemeente Oosterhout, hoe hij denkt over de vrijspraak en over het verzochte eervol ontslag. Hij schrijft:

Dat hij niet geroepen is, officieel zijn gevoelens omtrent het gevraagde eervol ontslag kenbaar te maken, maar dat hij toch wel advies wil geven.

Hij vervolgt:

Mijn mening is deze. Al heeft de rechter het ten laste gelegde niet wettig bewezen geacht; naar mijn vaste overtuiging, gegrond op hetgeen mij bekend geworden is, heeft genoemd hoofd die handelingen zonder enig twijfel gepleegd. Deelt de Raad deze overtuiging, dan kan naar mijn mening het gevraagde ontslag onmogelijk in ernst en gemoede eervol worden verleend.

De Raad besluit dan ook op 13 juni:

dat in overleg met de beide schoolopzieners, in verband met artikel 30 van de onderwijswet hem heeft verzocht, ontslag aan te vragen, zonder bijvoeging van het woord "eervol"

Aan dit laatste heeft hij tenslotte voldaan, waardoor dit pijnlijke hoofdstuk kon worden afgesloten.

Hoofdstuk Verhulst 1906-1933

Er waren 6 sollicitanten om de vacature van de ontslagen Nankman op te volgen, waarvan op de vijfde plaats stond; G.P. Verhulst, die hem had waargenomen tijdens zijn schorsing.

De inwoners van Oosteind, kennelijk flink geschrokken van het gebeurde met

Nankman, schrijven op 9 augustus 1906 een request aan B&W met de volgende inhoud:

Ondergetekenden te Oosteind, allen ouders met kinderen die onder de leerplicht vallen of zullen vallen, geven met verschuldigde eerbied te kennen. Dat zij bij dezen de wens uitspreken, dat bij de benoeming van een hoofd der school aldaar, streng gelet zal worden op het zedelijk gedrag van de candidaat; dat zij er ten zeerste mee ingenomen zouden zijn, als de keuze zou mogen vallen op nummer 5 der voordracht, daar de aangeduide persoon bekend staat als een degelijk onderwijzer, die reeds langer dan 14 jaar ter algemene tevredenheid aan school D werkzaam is geweest, de inrichting der school en de behoeften der kinderen geheel kent en dus de rechte man op de rechte plaats zou zijn.

Hetwelk doende, van UED de dw. dienaren: En dan volgt een lijst met 54 namen.

Het raadslid C.W. Oomen benadrukt in de vergadering van 14 augustus nog eens dat de bevolking van Oosteind sterk voor het benoemen van Verhulst is. De vergadering besluit dan ook dat Gijsbertus Petrus Verhulst met ingang van 16 augustus als hoofd der school D te Oosteind wordt benoemd, tegen een jaarwedde van fl. 800.00.(? fl 1800.00 75 jr. katholiek)

Verhulst was te Oosterhout geboren op 9-2-1872. Hij trouwde met Dymphina Elisabeth Dielissen, die geboren was op 29-8-1884 te Breda en zij overleed in het R.K. Gasthuis in Oosterhout bij de geboorte van haar 8^e kind. Verhulst hertrouwde met Johanna Francisca de Beer, die op 22-6-1888 geboren was te Kaatsheuvel. Met haar kreeg hij nog 1 kind, Rietje. De 2^e vrouw van Verhulst stierf op 21-7-1965 te Eindhoven. Verhulst stierf op 17-9-1952 en is tot 1 januari 1933 aan de school verbonden geweest.

Van zijn periode als onderwijzer is niet zo veel bijzonders bekend. Kennelijk was hij een rustige en toegewijde onderwijzer, die begaan was met de Oosteindse mensen. Bekend is dat hij 's avonds nog bijles gaf aan de volwassenen uit het dorp. Als tegenprestatie, werd hij hiervoor volgens zijn zoon Kees, vergoed in natura (b.v. eieren en vlees).

Gezien zijn grote gezin en het matige onderwijzers salaris kwam dit goed van pas.

Onder zijn leiding vonden wel enkele belangrijke wijzigingen plaats in het onderwijs in het algemeen en op Oosteind in het bijzonder. In 1914 werd in Oosteind voor het eerst gymnastiekles aan het lesprogramma toegevoegd.

Belangrijker was de invoering van de nieuwe Onderwijswet van 1920, de zgn.

eenheidswet, die het bijzonder onderwijs gelijkstelde met het openbare onderwijs. Voor Oosteind betekende dat, dat de school die sinds 1798 een openbare was geweest, vanaf nu een Katholieke school kon worden. Want met de invoering van deze wet, werd de financiering van beide typen op dezelfde manier geregeld en kregen de onderwijzers ook het zelfde salaris. Aangezien de meerderheid van de Oosteindse bevolking katholiek was, werd van deze mogelijkheid dankbaar gebruik gemaakt. Het kerkbestuur, onder leiding van pastoor Laane, nam het voortouw om de bestaande openbare school om te vormen tot een katholieke. Tot 1920 was de school gevestigd in het huis van J. Bossers. Het kerkbestuur liet echter ook meteen een nieuwe 3 klassige school bouwen naast de bestaande school. Die besloeg de benedenverdieping van het huidige Oostquartier en kon in september 1921 in gebruik worden genomen. De school bleek echter al snel te klein, want al in 1923 werd

KINDERSPELEN TIJDENS WERELDKINDSHEIDS-DAG, KLAS 5A - 6 - 7 -
- 10 MEI 1958 -

ACHTER VAN L NAAR R; B JANSEN - K JANSEN - P KANTERS - C VAN
ZON - J HUYBEN - H VAN STRIEN - PASTOOR
VAN GENK - A MINJON - K MICHELSE - A
BOSSERS - P LOUWET - J LOONEN - R BIE-
MANS - F OOMEN

VOOR VAN L NAAR R; W VAN GINNEKEN - C VAN DONGEN - J DEN
BOER - K BOGERS - P JANSEN - J MAAS - S

besloten om een verdieping op de school te plaatsen, die tevens gedeeltelijk dienst kon doen als patronaat.

Dus gedurende de jaren dat Verhulst hoofdonderwijzer was te Oosteind, zijn er belangrijke organisatorische gebeurtenissen te noteren geweest.

Hoofdstuk Minjon 1933-1962

Kinderspele kinsheidsdag 1960
links Meester Minjon

Vanaf 1 januari 1933 volgde de periode van "Meester Minjon". Arnoldus Adolf Alexander Minjon is geboren op 23 januari 1897 te Axel, hij was enig kind. Op 18 jarige leeftijd slaagde hij te Middelburg voor zijn onderwijzersakte. Na zijn militaire dienst en een korte periode als onderwijzer in Zeeland, werd hij in 1920 benoemd als onderwijzer te Oosteind. Op 17 oktober 1923 trad hij in het huwelijk met Leonie Werten uit Oosterhout, uit dit huwelijk zouden geen kinderen geboren worden. Deze zeer gewaardeerde en markante persoon heeft een grote bijdrage geleverd aan de ontwikkeling van Oosteind als geheel en in het bijzonder in de ontwikkeling van de inwoners van Oosteind.

Minjon zou tot 1-8-1962 verbonden blijven aan de school. Dit is in totaal een periode van 42 jaar, waarvan ruim 30 jaar als hoofdonderwijzer. In deze periode heeft hij aan enkele generaties Oosteindenaren les gegeven. Maar dat niet alleen, hij was in Oosteind actief op allerlei terrein. Hij was o.a. betrokken, als bestuurder en/of dirigent bij de fanfare het kerkkoor en andere muziekgezelschappen. Verder was hij betrokken bij vrijwel alles wat er georganiseerd moest worden in Oosteind. Hij heeft heel veel historisch onderzoek gedaan in allerlei archieven, maar vooral in dat van Oosterhout. Hij heeft dat onderzoek ook vastgelegd in stukjes die hij publiceerde in het Kanton en later in "de Schakel". Bij gelegenheid van het 100-jarig bestaan van de kerk, schreef hij het boekje: "Oosteind in vroeger dagen", een naslagwerkje over de geschiedenis van Oosteind. In dit artikel over het onderwijs in Oosteind heb ik dan ook nogal eens van zijn werk gebruik gemaakt. Hij was echter vooral met hart en ziel hoofdonderwijzer, ondanks zijn gestrengheid was hij in Oosteind een zeer geliefde en gerespecteerde persoon.

Hij wordt ten voeten uit getypeerd, door onderstaand artikeltje wat hij schreef, als handleiding, voor jonge onderwijzers.

Onderwijzend personeel lagere school
meester Timmermans, meester Minjon, Juf. Loonen

Praktische wenken voor jonge onderwijzers

Zorg op de eerste plaats voor goede orde en een rustige, prettige sfeer in de klas.

Zonder orde geen aandacht, geen accuratesse en geen behoorlijk resultaat. Het schriftelijk werk is de beste graadmeter in de klas. Eis net schrift, zonder vlekken of smerige vloeien. Zowel potloodschrift als penschrift moet een nette indruk maken. Corrigeer nauwkeurig, geregeld en netjes. Zorg ervoor dat de borden er altijd prima uitzien. Maak dat de kinderen steeds bezig zijn en nooit lang behoeven te wachten. Volg de rooster zo nauwkeurig mogelijk; dit is trouwens wettelijk verplicht. Kom zelf altijd op tijd; een goed voorbeeld doet goed volgen. Minstens een kwartier voor de schooltijd present zijn. Let speciaal op de beleefdheid van de kinderen; leer hun ook op straat de onderwijzers te groeten. Wees streng op de zindelijkheid van: vloer, kastjes enz.

Met deze markante persoon wil ik het overzicht van het onderwijs in Oosteind besluiten. Veel van de aangehaalde stukken zijn reeds eerder gepubliceerd, maar door ze in chronologische volgorde te zetten hoop ik dat de lezer toch een beeld krijgt van het onderwijs in Oosteind door de jaren heen.

Samengesteld door: P. v. Gorp

Bronnen:

De Schakel: Uit het verleden van Oosteind (div. artikelen door Minjon)

Het kerkdorp Oosteind door Verhulst

Internet (geschiedenis van het onderwijs algemeen)

Arnold Minjon, uitgave heemkunde 1987

School en onderwijs, uitgave heemkunde 1993

De Zuider Stoomtram in Oosteind

Rond 1880 zit er een duidelijke groei in de Brabantse steden. De toenemende handel en industriële bedrijvigheid doet de behoefte aan een efficiënt werkend personen - en goederen vervoer toenemen, ook op lokaal en interlokaal niveau.

Het landelijk hoofdspoornet was in die tijd grotendeels al aanwezig, maar dorpen en steden die geen station hadden waren nog aangewezen op het vervoer met postkoets en paard en wagen over niet al te best onderhouden wegen.

Oosteind beschikte dan wel over een haven, maar die bood voor het lokale verkeer weinig soelaas. In 1878 werd een wet aangenomen, waardoor het veel gemakkelijker werd om lokale spoorwegen aan te leggen, omdat die aan minder strenge eisen hoefden te voldoen. Zo kon er gebruik gemaakt worden van de openbare weg, mits er niet sneller dan 15 km. Per uur werd gereden (In 1889 verhoogd tot 20 km. per uur). Omdat er geen dure grondaankopen voor nieuwe tracés nodig waren, kon er snel en goedkoop gewerkt worden. In onze provincie werd dan ook in 30 jaar tijd (1880 – 1910) ruim 400 km. tramrails aangelegd.

Omdat er gebruik gemaakt werd van bestaande wegen en de snelheid beperkt was kon gebruik gemaakt worden van licht materiaal op smalspoor (1067 mm.).

De tram heeft er zeker toe bijgedragen dat de landbouw en de nijverheid in onze streken zich sterk ontwikkelden en niet in de laatste plaats heeft de tram de aansluiting van Oosteind met de rest van de regio sterk bevorderd.

De Zuider Stoomtram Maatschappij.

In de 2^e helft van de vorige eeuw was het openbaar vervoer (vervoer tegen betaling) in deze regio nog aller belabberst.

Oosterhout toen een stad van 9000 inwoners, had een verbinding per diligence met Breda met een frequentie van 4 keer per dag. Via de Oosterhoutse haven en de Groenendijkse haven was er een verbinding met Holland.

Drie maal per dag had Dongen een omnibus verbinding met het spoorwegstation Gilze – Rijen door stalhouder Verbaant. Deze onderhield ook een wekelijkse vrachtvervoersdienst op het traject Dongen – Oosterhout – Breda.

Raamsdonkveer en Geertruidenberg waren met Oosterhout en Breda verbonden door een 2 maal daagse omnibusdienst.

Oosterhout probeerde al sinds de aanleg van het staatsspoornet een station te krijgen. In 1859 had het gemeentebestuur per diligence een rit naar Den Haag ondernomen om bij de minister te pleiten voor de aansluiting van Oosterhout aan het landelijk spoornet. De legende wil dat men na de lange rit zich in 's Gravenhage eerst tegoed wilde doen aan een copieuze maaltijd. Bij het ministerie aangekomen zag men nog net de delegatie uit Gilze – Rijen, dol van vreugde weg rijden, met de toezegging dat de spoorlijn door Rijen zou komen.

De uitdrukking "eerst eten" is sindsdien een veelbekend en veel gebruikt gezegde in het Oosterhoutse.

Toch zouden de bestuurders van Oosterhout nog één keer naar Den Haag terug keren. Twintig jaar later in 1879 wilde men daar de eerste stoomtram van Nederland, die reed van het Rhijnspoorstation (nu Den Haag Centraal) naar Scheveningen, gaan bekijken.

De heren S. Brons uit Breda en J.J.M. Levelt uit Amsterdam hadden namelijk vergunning voor een stoomtram tussen Breda en Oosterhout aangevraagd. Van dit Haagse bezoek keren burgemeester Gescher en wethouder Fick kennelijk enthousiast terug. Niks spoorlijn !! Een stoomtram. Dat was de oplossing om Oosterhout op te

stoten in de vaart der volkeren. Op 11 juni 1880 werd aan Ir. Nierstrasz te 's Hertogenbosch opdracht gegeven om een bestek te maken. Op zondag 26 september 1880, 2 dagen voor de grote landbouw-, tuinbouw- en veeteelttentoonstelling is de lijn bedrijfs gereed, in drie en een halve maand tijd werden tekeningen gemaakt, aanbesteding gedaan, rails gelegd, personeel opgeleid enz. Op zondag 26 september 1880 is de feestelijke opening, een groots gebeuren, waarvoor heel Oosterhout uitloopt om er getuige van te zijn. De Zuider Stoomtram was de eerste stoomtram in Brabant en de tweede in heel Nederland.

Bij de gemeentegrens staat het voltallige gemeentebestuur de stoomtram op te wachten. Voor Oosteind was raadslid Huijgen, de opvolger van Pieter Key aanwezig. Behoedzaam begeleid door de stoomfluit rijdt de tram door de menigte naar de remise op de Leysenhoek, waar alle gasten in het aangrenzende hotel "Koppelpaarden" een groot diner wordt aangeboden. Voor de burgers van Oosterhout zijn er muziekkuitvoeringen en 's avonds Bengaals vuurwerk.

De belangstelling voor de tram is in het begin erg groot. Al is het materiaal waarmee gereden wordt, in onze ogen, vrij primitief maken de mensen gretig gebruik van de nieuwe vervoersmogelijkheden. De tramdienst bestaat uit twee tramstellen, bestaande uit een open locomotiefje (spottend wel eens "tent op wielen" genoemd) en een aantal rijtuigjes die aan de paardentram deden denken.

Daarmee wordt 5x per dag tussen Breda en Oosterhout op en neer gereden. De reistijd schommelde tussen de 35 en 45 minuten.

Grote koffers of pakken werden op het dak vervoerd, zoals dat gebeurde bij de diligence, of op een klein één assig wagentje. Later komen er afzonderlijke goederenwagons.

Na juli 1881 kwam het zogenaamde rolbok vervoer op gang, goederenwagons van het bredere staatsspoor werden op een smalspoor onderstel (rolbok) gezet. Maar omdat voor het vervoer van elke goederenwagon één locomotief nodig was en nogal wat verzakkingen voorkwamen, omdat de tramspoorlijnen niet berekend waren op dit zware vervoer, was deze manier van transport geen lang leven beschoren.

In 1881 werd de tramlijn uitgebreid in noordelijke richting. Eerst werd de lijn Oosterhout – Willemsveer (over de rivier de Donge) aangelegd. Omdat de Dongebrug te licht en te zwak van constructie was, werd het resterende deel tot 1882 met paardentrams geëxploiteerd. Na die datum was de nieuwe tolbrug over de Donge gereed en konden de reizigers rechtstreeks doorstromen tot Keizersdijk (Raamsdonkveer) en in 1903 tot Geertruidenberg.

Nadat op 11 juni 1881 de gemeenteraad van Dongen vergunning had verleend, werd de lijn Oosterhout – Oosteind – Dongen aangelegd. Bij het "Helleke" kwam een aftakking van de Bergsche lijn. Op 21 september 1881 was de lijn in bedrijf, erg snel naar onze huidige maatstaven. Maar men moet bedenken dat zo'n tramlijn geen ballastbed (extra fundering voor de dwarsbalken) eiste. Het wegdek van de Ulendonkse straat bestond grotendeels uit zand en grint vermengd met kolengruis. Hierin werd, in de berm, het tramspoor rechtstreeks gelegd, zonder een enkele spoorbiels of dwarsligger. De spoorwijdte werd op maat gehouden door zogenaamde spoorhouders.

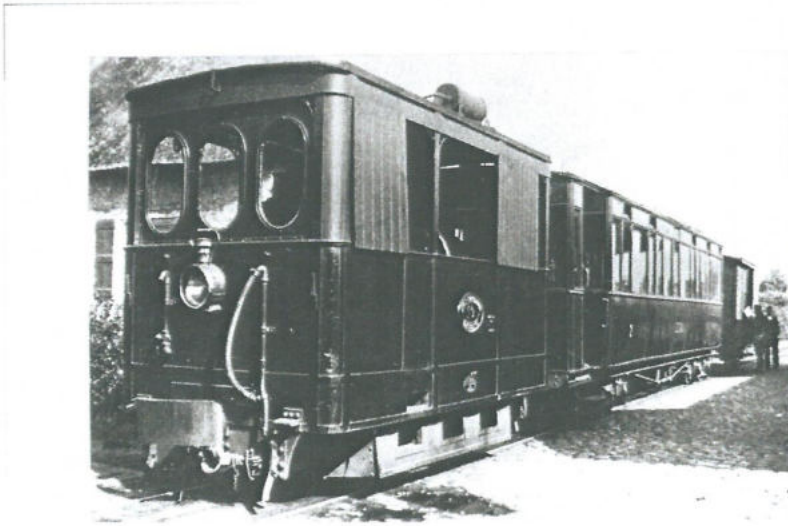
Na veel geharrewar kwam in 1908 uiteindelijk het traject Dongen – Tilburg (via Kaatsheuvel) gereed. In Tilburg was een concurrent van de Z.S.M. actief nl. de Hollandse Buurtspoorwegen (H.B.) die de lijn Tilburg – Waalwijk exploiteerde. Deze maatschappij lag een tijdlang dwars, maar ging uiteindelijk toch akkoord. Nauwelijks was het feestgedruis rond de opening van de Tilburgse lijn verstomd of de Z.S.M. vierde

zijn zilveren jubileum. Echter dit keer zonder grote luister, want donkere wolken pakten zich samen boven de Z.S.M.. Meer hierover in een volgend hoofdstuk.

Van Buurtspoorwegen naar autodiensten.

De eerste wereldoorlog met zijn lange mobilisatietijd was een slechte tijd voor de Z.S.M. . Niet alleen stegen de brandstofprijzen, maar ook het personenvervoer en het vervoer van goederen zakten naar een dieptepunt.

Daarnaast kwam er steeds meer concurrentie van de "wilde autobussen", die niet aan rails gebonden waren en een hogere snelheid hadden, waardoor de reistijd aanzienlijk werd verkort. Al in 1921 werd het ministerie verzocht om de tramlijnexploitatie te mogen beëindigen. Maar de minister weigerde en gaf een subsidie van f80.000 . Om de concurrentie van de wilde autobussen te beteugelen werd op het traject Breda – Oosterhout een eigen busdienst ingesteld. Op deze manier werd de vijand als het ware met eigen middelen verslagen. Ook werden er vrachtautodiensten ingesteld. Op 16 december 1926 werd de busdienst Geertruidenberg – Made geopend en op 27 augustus

1928 volgde de busdienst Oosterhout – Waalwijk, via Oosteind en 's Gravenmoer. Op 15 mei 1932 ten slotte opende de Z.S.M. langs al haar tramlijnen, busdiensten die daarna steeds verder werden uitgebreid. Dit alles ging natuurlijk ten koste van de tram. Men probeerde het tramnet nog in stand te houden voor het

goederenvervoer, maar toen al gauw bleek dat het vrachtvervoer betere perspectieven bood, werd het tramnet alleen nog maar gebruikt voor het vervoeren van suikerbieten en pulp.

De B.B.A. (Brabantse Buurtspoorwegen en Autodiensten), waarin de Z.S.M. inmiddels was opgegaan, besluit in 1937 het tramvervoer definitief te staken en in 1938 werden in Oosteind de tramlijnen opgeruimd. In 1932 was overigens het personenvervoer op deze lijn al stil komen liggen.

Hiermee was het doek over de Z.S.M. definitief gevallen.

Wetenswaardigheden over de stoomtram.

De dienstregeling van de stoomtram was, zeker in het begin, niet erg strak. Vertrek- of aankomsttijden werden niet of slechts bij benadering aangegeven. Maar de service die de tram gaf was dan ook geweldig. De machinist liet mensen die uit hun voordeur kwamen opstappen, sloot even de stoom af, liet de mensen in de tramwagon springen, waar ze door de conducteur werden opgevangen, waarna de tram weer verder waggelde. Regelmatig liet de machinist de stoomfluit horen: op de hoeken van de straten, of als er paarde- of hondekarren op de rails reden. Niet alle boeren waren dan ook blij met het nieuwe vervoermiddel, ook al omdat er nogal eens een paard op hol

sloeg als het
"Luciferdoosje"
(bijnaam van de
jeugd voor de
tram) met veel
geraas en dikke
rookpluimen
voorbij reed.
Door de vonken
uit de
stoommachine
gingen een aantal
Vlaamse schuren
die aan de weg

lagen in vlammen op. De jeugd maakte nogal eens gratis gebruik van de tram door op de treeplank te springen of op de stootblokken te gaan zitten. Omdat de "lobbes" weinig vaart had sprongen de jongens er weer snel af als de conducteur er aan kwam. Bij café van den Heykant (tegenover de kerk in Oosteind) was ook een officiële tramhalte. Hier stopte de tram om reizigers, die zich moed zaten in te drinken, de gelegenheid te geven in te stappen. Hier werden ook goederen, zoals bijvoorbeeld leer voor de looiers, in- en uitgeladen. Vaak stond er voor de machinist een "klaartje met suiker" klaar.

De houten zitbanken in de wagon stonden tegenover elkaar. Men zat dus met de rug naar buiten. Deze opstelling nodigde natuurlijk uit tot een gesprek met je medepassagiers of met de conducteur, in de ogen van veel reizigers een soort "wereldreiziger". De ramen van de wagon bleven, vanwege het stof en de rook, zomer en winter gesloten. In de winter werden, als extra service, kolenstoven geplaatst om zich te warmen.

Als verlichting deden twee petroleumlampen dienst, die schuin tegenover elkaar in hoekkastjes probeerden de duisternis te verdrijven.

In het prille begin van het tramlijntje waren de rijtuigen zo licht, dat er gemakkelijk één of meerdere wagonnetjes ontspoorden. Vooral het laatste rijtuig wilde nogal eens het spoor bijster raken. Na enig duw en trekwerk werd dan met behulp van de passagiers, de onwillige weer op het rechte spoor gezet.

's Zondagsavonds als er wat jongelui terugkeerden, na een avondje stappen in Breda of Oosterhout, wilde het laatste rijtuig nogal eens ontsporen in de buurt van een herberg of café. Door met zijn allen flink te wiegen vloog de wagon uit de rails. Na een afzakkertje voor de schrik werd daarna het materieel weer op de rails gezet om de thuisreis te aanvaarden.

Vanuit Oosterhout werden de lijnen naar Breda, Dongen (later ook Tiburg) en Geertruidenberg als afzonderlijke lijnen geëxploiteerd. Doorgaande plaatsbewijzen werden niet verkocht. Een reiziger van Breda naar Dongen betaalde 45 cent voor de eerste klas en 30 cent voor de tweede klas tot Oosterhout. Daarnaast moest voor het volgende traject opnieuw 35 cent (1^e klas) of 20 cent (2^e klas) worden betaald. Retourkaartjes waren er niet; goedkoop waren die tramritjes dus zeker niet. Een belangrijke tarief mededeling luidde als volgt:

"De vrachtprijs voor honden en biggen in zakken is gelijk aan dien voor reizigers tweede klasse. Geen honden of varkens mogen worden vervoerd in de eerste klasse".

Diverse kranten artikelen uit het tram verleden van Oosteind.

1882: 25 januari, J.v. Lensveld vraagt vergunning tot aanleg en van exploitatie van een stoomtram vanaf de provinciale weg tot aan de haven van de Groenendijk. (Daarvan is nooit iets gekomen)

1889: Uit "Het Kanton" van 19 december.

Maandag morgen liep alhier het gerucht, als zou nabij den Groenendijk een bejaard man door den tram zijn overreden. Bij onderzoek bleek echter, dat de man in abnormalen toestand verkeerende, op den tramrails had gelegen, met bebloed gezicht als gevolg eener aanraking met eene dunne stang. Door de goede zorgen van eenige voorbijgangers, werd hij echter van de gevaarlijke plaats verwijderd.

1904: 4 maart,

Ook Johannes van den Heykant, landbouwer te Oosteind, A156, stuurde een request in op 4 maart 1904. Hij schreef dat 11 december 1891 aan zijn broer Aloys v.d. Heykant vergunning werd verleend en deze op 20 februari 1904 in ongehuwde staat overleed, dat de adressant thans de zaak met zijn broer Govert v.d. Heykant wenste voort te zetten, dat aan het koffiehuis was verbonden de halte van de Zuider Stoomtram (later café "De Beurs") Breda - Oosterhout - Dongen en de bestelplaats voor goederen, dat het pand de voornaamste drankgelegenheid was van Oosteind. Gelegen tegenover de kerk en dientengevolge vooral des zondags werd bezocht door het grootste gedeelte van de bevolking, dat in het dranklokaal nimmer wanordelijkheden voorkwamen en hij daarom eerbiedig verzocht, dat aan hem de bestaande vergunning werd overgedragen.

Was getekend J. v.d. Heykant.

Deze beide verzoeken werden toegestaan op 24 maart en 2 april.

1904: 27 maart

Door het schrikken van het paard van de voorbij rijdende tram, geraakte de landbouwer Ant. H. alhier onder de met een ledige beerkist geladen kar, zodanig dat een der wielen hem over de borst en voet reed. Daar H. pijn aan de borst gevoelt, heeft hij zich onder geneeskundige handen gesteld. Het schijnt nogal goed afgelopen te zijn.

1906: 4 september Groenendijk

Kopie van oude ansichtkaart van ca. 1916 van Groenendijk 2. Vroeger bewoond door de families Jansen en van Dongen, nu familie Den Boer.

Aan B. en W. van Oosterhout. Weledele Heren! Daar wij ondergetekenden allen zo vrij zijn om U.E. een verzoekschrift in te dienen om een lantaarn te willen plaatsen op een punt genaamd "De Schuur" nabij het station "Groenendijk", om reden, dat er dagelijks al meer en meer gebruik gemaakt wordt van motoren en rijwielen, het passeren van de stoomtram en het bijeenkomen van rij- en voertuigen, dit een gevaarlijk punt wordt en om het gevaar der ongelukken te voorkomen. Terwijl de lange avonden en donkere nachten te wachten staan mogen wij zo

vrij zijn U.E. beleeft te verzoeken deze te willen inzien.

Hoogachtend, de ondergetekenden: G. Luyten, M. Spoor, N. Verbunt, J.C. Driessen en J. Groenendaal

????: 20 januari Ongeluk bij "het Gele Huis"

De Zuider Stoomtram mij. Meldt op 20 januari aan de burgemeester van Oosterhout, dat de vorige avond, tussen het "Geelhuis" en Oosteind, ter hoogte van de landbouwer Rombouts, een man was aangereden, die in gebogen houding midden op het spoor stond. De machinist kon wegens het mistige weer een botsing niet vermijden. Het bleek een 54 jarige marskramer te zijn, waarschijnlijk onder invloed van sterke drank. Het liep nogal goed af. Na een paar dagen in het gasthuis behandeld te zijn door Dr. v. Liesbergen, kon hij dat weer verlaten.

????: 22 maart. Nog een ongeluk met de tram.

Bij halte Oosteind had een ongeluk plaats. Toen de tram aan de halte stopte, zag de conducteur Huysmans, dat zekere Joh. v. Pelt, naar schatting omstreeks 17 jaar oud en woonachtig bij de heer Fijneman, gezeten in het op één na achterste rijtuig, dit verliet en op het achterbalkon kwam om uit te stappen. Na in de halte (koffiehuis v. d. Heykant) gewaarschuwd te hebben, kwam de conducteur naar buiten en het meisje niet meer ziende, veronderstelde hij, dat zij was afgestapt en gaf sein om te vertrekken. Ze was echter weer i het rijtuig gegaan om haar paraplu te halen en toen zij weer naar buiten kwam was de tram reeds in gang. Ondanks de waarschuwingen van verschillende medereizigers, waarvan o.a. de miliciens A.v.d. Leur en de Jong, in garnizoen te Geertruidenberg, haar trachten te weerhouden, sprong zij uit de tram en werd aan de benen gewond door het achterste rijtuig. Per tram werd zij vervoerd naar haar woning en is onder behandeling van dr. Lasance uit Dongen.

1912: Ongeval met de tram.

De Zuider Stoomtram mij. meldt aan de burgemeester van Oosterhout:

26 augustus, ik heb de eer U.E.A. mee te delen, dat gisterenmiddag op de wissel te Groenendijk een omstreeks 7 jarig knaapje, zoon van Toon v. Rijen, kleinzoon van de weduwe Akkermans verwond is. Des morgens waren van Oosterhout voor de weduwe met de tram twee wagons steenkool aangebracht, waarvan de voorste, gerekend in de richting van Dongen grotendeels gelost was. Geadresseerde woont op korte afstand voorbij de halte en teneinde nu de achterste beladen wagon voor te kunnen krijgen, besloot de zoon van de geadresseerde, de grotendeels lege wagon over de wissel om te rijden, nadat onze trein 34 gepasseerd was en voor de komst van trein 33. Terwijl dit gebeurde, is het jongetje waarschijnlijk op het stootblok geklommen, zonder dat dit bemerkt is. Toen de omgereden wagon daarop tegev de stilstaande wagon aan kwam, geraakte één zijner beentjes beklemd tussen de stootblokken en werd ernstig gekwetst. Het kind is onder behandeling van dr. v. Liesbergen te Oosterhout in het ziekenhuis aldaar opgenomen.

De Directeur

Berichtje uit de krant over dit ongeval: maandag heeft het jongetje van de heer v. Rijen op het hoekske tusschen de buffers van de wagons der stoomtram gezeten, waardoor het genoemd knaapje ernstig geblesseerd werd.

1918: 17 januari, uit het "Dagblad van Brabant":

Zondag is door de van richting Tilburg komende stoomtram het 3 jarige kind van A. v. L. te Oosteind overreden. Met een afgerukte arm en beentje, werd het kind eronder uitgehaald. Maandagmorgen is het aan de gevolgen overleden en naar het Gasthuis alhier overgebracht.

1918: september, Een reiziger schrijft op:

De nieuwe directeur van de Zuider Stoomtram brengt met heilzame spoed allerlei verbeteringen en vernieuwingen in de Maatschappij aan en hoewel iedere verbetering niet de algemene goedkeuring zal verwerven, mag toch gerust worden geconstateerd, dat er al veel goeds is ingevoerd. Zo is er ook in enige rijtuigen reeds carbid verlichting aangebracht en in plaats van in de lugubere duisternis, zitten we nu des avonds in een

behoorlijk verlicht compartiment. Nu is het met die carbid verlichting nog niet in de perfectie en daar mag tevoren wel eens geducht op gelet worden. Of het pijpje is gedeeltelijk verstopt en dan komt er eene eenzijdige vlam, die geen voldoende licht geeft en veel gas verknoeid, of de toevoer van gas is te sterk en dan geeft de carbid zulk een lucht af, dat het in het compartiment niet om vol

te houden is. Ik zeg nog één maal, de invoering van carbidlicht is eene prachtige verbetering, doch men moet haar behoorlijk in orde houden en daaraan geen mensen zetten, die er geen sikkepit verstand van hebben. Maar die denken; als zij aan de pit wat draaien en tegen de lamp aan kloppen, dat alles dan wel "rech kom".

Kopie ansichtkaart ca. 1920

1926: 17 april. Trambotsing in Oosteind.

Zaterdag middag had alhier een ernstig tramongeval plaats, dat wonder boven wonder nog goed is afgelopen. De tram die circa kwart over twee uit de richting Oosterhout passeert, is bij de Coöp.

Stoomzuivelfabriek gederailleerd en tegen de fabriek opgereden. Door den grooten aandrang der wagens werd de machine geheel omgedraaid en omvergeworpen. Het eerste rijtuig kwam kwam half over den weg te staan. De machinist Stadhouders uit Oosterhout liep eenige kwetsuren op

en is bij den Heer van der Vleugel verbonden. Hij had de tegenwoordigheid van geest nog om direct de stoom af te sluiten en het vuur te dooven. De dienst werd ondertusschen met de autobussen der maatschappij onderhouden. Om circa vier uur kwam het personeel der maatschappij om met het opruimingswerk te beginnen. Het werk liep nogal vlot van stapel en om half tien was de lijn wederom vrij en werd de machine naar Oosterhout gesleept. De schade aan de machine als aan de gevel der

fabriek is vrij aanzienlijk. De laatste toont van onder een groot gat en heeft van boven groote scheuren opgelopen. Op de machine was geen stoker aanwezig en de inzittende reizigers kwamen allen met de schrik vrij.

1926: 4 augustus. Weer een ontsporing.

Maandagmorgen ontspoorde hier een paar wagens van de stoomtram. Het duurde bijna een half uur voordat hij weer verder kon.

1929: 19 januari. Rapport van veldwachter Fr. Van Eekelen.

Aan de burgemeester van Oosterhout. In de voormiddag van 18 januari 1929 was hij op surveillance op de openbare weg te Oosteind. Bij de woning van de kinderen W. Oomen zag hij, dat een draad van de telefoonleiding van de Zuider Stoomtram Mij. stuk was en op de berm langs de Provinciale weg, aan de kant van de tramlijn lag. Op hetzelfde ogenblik kwam uit de richting Oosterhout de tram naar Dongen. De draad werd plm. 5 meter meegesleurd en sloeg over de draden van het elektrisch net. Deze braken en kwamen op de weg te liggen. De veldwachter verwijderde onmiddellijk beide draden van de openbare weg en stelde telefonisch het gemeentelijke lichtbedrijf in kennis, waarvan spoedig twee mannen van het personeel arriveerden. Ook werd het tramstation in Oosterhout gewaarschuwd. Het personeel van de passerende tram stoorde zich in het geheel niet aan het voorgevallene. Het verkeer ondervond geen vertraging en persoonlijke ongelukken kwamen niet voor.

1929: januari. Een ingezonden stuk aan de krant "buiten verantwoordelijkheid van de redactie".

Het opnemen van stukken in deze rubriek bewijst geenszins de instemming van de redactie met inhoud en strekking.

Mag ik s.v.p. eenige plaatsruimte in uw blad voor het onderstaande en bij voorbaat hiervoor dankend.

In uw blad van zaterdag 12 januari komt een artikel voor (Wielrijders past op).

In dit artikel lezen we het volgende: "Op de te Eindhoven gehouden vergadering van de A.N.W.B. heeft de heer C.A. Mertens uit Oosterhout erop gewezen dat er van den nieuw aangelegde weg van Breda naar Raamsdonkveer door de wielrijders steeds gebruik wordt gemaakt van den prachtige weg en niet van het rijwielpad. Door de genoemde heer Mertens werd aan den A.N.W.B. in overweging gegeven een wetsbepaling uit te lokken, waardoor wielrijders genoodzaakt worden op die fietspaden te blijven". Dat het rijden met rijwielen op genoemde wegen een groot gevaar oplevert ben ik volkomen met de geachte heer Mertens eens, alsook dat er menig automobilist voor in moet houden om ongelukken te voorkomen.

Maar nu wat anders. Is het de geachte heer Mertens ook bekend dat er wegen zijn, waar een goed klinkerpad ligt en waar het rechts houden wordt toegepast, wat ook een zeer groot gevaar voor de wielrijders oplevert. Dit is namelijk de Provinciale weg vanaf de Groenendijk naar het "Geelhuis". Wanneer men van Dongen naar Oosterhout rijdt, moet men langs de tramlijn rijden, wat voor den wielrijder zeer groot gevaar oplevert, ook moet hier menig automobilist dikwijls inhouden om ongelukken te voorkomen.

Doch hier wordt, ondanks het reeds aanvragen bij de provincie om het klinkerpad als rijwielpad te verklaren, hardnekkig tegen gehouden, er loopen zelfs geruchten als zou de A.N.W.B. en de K.N.A.C. om dit klinkerpad als rijwielpad te verklaren, tegenwerken. Hier zien we dus het tegenovergestelde. Wat men op andere wegen onder een wetsbepaling wil laten vallen, wordt hier met hardnekkigheid toegepast, ondanks hetzelfde groote gevaar. Dan komt er nog bij dat de klinkers welke op sommige plaatsen langs de tramrail zijn aangebracht (ze liggen niet eens overal) herhaaldelijk door de maatschappij worden opgebroken. Bij den laatste ingevallen winter, werden er

op verschillende plaatsen de klinkers uitgebroken, waardoor heele gaten ontstonden en hier moeten dan de wielrijders rijden. Men moet, want hier wordt door den arm der wet het rechts houden in sterke mate toegepast. Maar dan was het ook wel noodig dat d provincie, evenals de gemeente Dongen het garantiefonds van genoemde maatschappij eens ging aanspreken, om hun weg langs de tramlijn goed in orde te houden. In de gemeente Dongen is de weg langs de trambaan ook slecht, maar hier laat men niet met zich spelen, dat heeft men kunnen opmerken in eene laatst gehouden vergadering, welk verslag stond in het D.v.N.. Doch hier wordt voor wielrijders goed gezorgd. Vanaf het tramstation "Hoogenham" tot den heer Verkooijen in den Laagenham ligt het rijwielpad. Dus hier hoeft men, wanneer men van de Groenendijk naar Dogen rijdt. Niet rechts te houden, maar kan men van het rijwielpad gebruik maken. Immers overal waar een trambaan ligt, ligt aan de andere zijde een rijwielpad, men zie maar van Dongen naar Tilburg van Oosterhout naar Breda en van Oosterhout naar Raamsdonksveer. Uitsluitend het traject Groenendijk Geelhuis blijft achterwegen. Wie is hiervan de schuld? Zij die dit niet bevorderen, maar in tegendeel hardnekkig tegen waken. Wanneer de autoriteiten denken dat de schrijver dezes overdrijft, moeten zij den toestand op dit weggedeelte maar eens in ogenschouw komen nemen, waar dagelijks 150 tot 200 auto's passeren, wanneer op die wegen waar de heer Mertens over spreekt, een wetsbepaling wil uitlokken om de wielrijders op de wielervaden te houden, zoo geef ik den A.N.W.B. in overweging dit op den Provinciale weg in Oosteind ook te doen, dit zou door menig automobilist en wielrijder worden toegejuicht. Schrijver dezes verzoekt ook den heer C.A. Mertens dit aan het hoofdbestuur van den A.N.W.B. bekend te maken en in deze zaak krachtig in te grijpen met den uitslag een gunstig resultaat te Oosteind een rijwielpad.

U meneer de redacteur, beleefd dankend voor de plaatsruimte.

Een belanghebbende.

1930: januari

Wijziging tramreglement in zake voorbijrijden van tramrijtuigen.

Bij Koninklijk Besluit van 3 juli 1930 (Staatsblad art. 275), in art. 83, paragraaf 3, letter K van het tramreglement in dien zijn gewijzigd, dat die bepaling luidt als volgt:

- Het is verboden tramrijtuigen, welke stilhouden tot het in- en uitladen van reizigers, voorbij te rijden aan de zijde, waar moet worden in- of uitgestapt, tenzij aan die zijde langs de trambaan een vluchtheuvel aanwezig is.

Op de naleving van deze bepaling zal, naar wij vernemen, door den provincialen verkeerscontroleur gestreng worden toegezien. Tegen overtreders zal procesverbaal worden opgemaakt.

Naar aanleiding van bovenstaande mogen wij de waarschuwing van "Opmerker" in ons blad van 20 dezer, zeker wel in herinnering brengen, waar hij ondermeer wijst op de gevaarlijke situatie op den Heuvel bij een stilhoudenden tram. Wanneer vooral de automobilisten deze bepaling in acht nemen, behoeden zij zichzelf voor de onaangename gevolgen van een proces en het publiek voor het risico van een meer of minder ernstig ongeluk.

Redactie

1934: Het personeel wordt aangezegd dat de Maatschappij van eigenaar is gewisseld.

Roosendaal 3 juli.

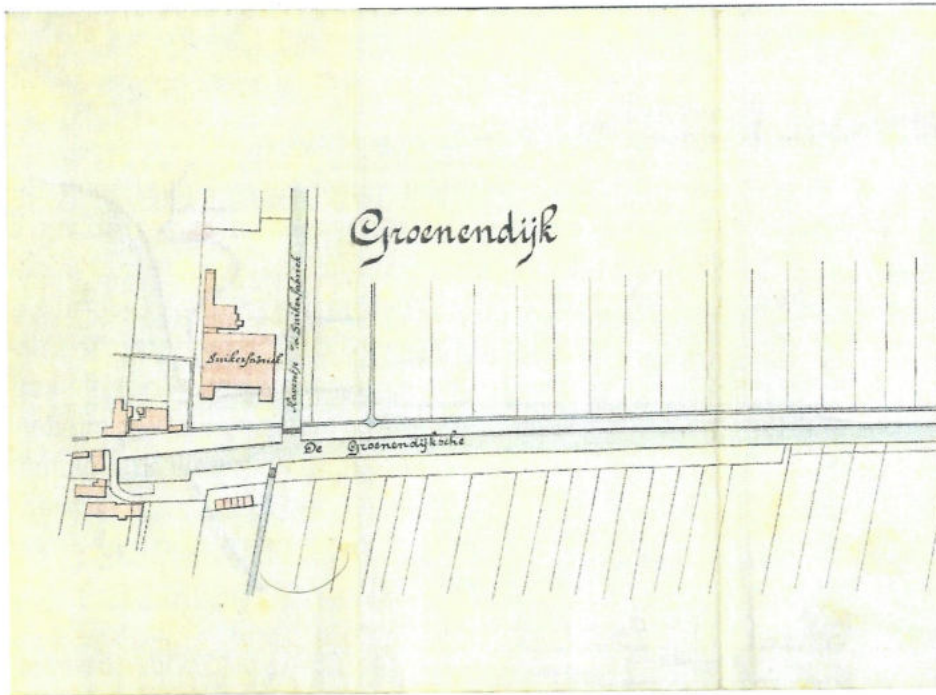
Het personeel der 6 Brabantse tramwegmaatschappijen t.w. de Tramweg-Maatschappij "De Meijerij" (TM), de NV Stoomtram 's-Hertogenbosch- Helmond- Veghel- Oss (HHVO), de Hollandsche Buurtspoorwegen (HB), de Stoomtramweg- Maatschappij

Antwerpen- Bergen op Zoom- Tholen (ABT) de Zuid- Nederlandsche- Stoomtramweg- Maatschappij (ZNSM) en de Zuider Stoomtramweg- Maatschappij (ZSM) is thans per circulaire aangezegd, dat het elk afzonderlijk en in zijn geheel, ingaande 1 juli is overgegaan naar de nieuwe maatschappij BBA (Brabantse Buurtspoorwegen en Autobus onderneming)

Bron: De Zuider Stoomtram door Oosteind. (uitg. heemkundegroep Ulendonc 1990)

Suikerfabricage.

Suiker is als zoetstof een symbool van rijkdom. Denk maar aan het hebben van een suikeroom. Suiker werd voor het eerst in Nederland gegeten als medicijn. Het werd

gemaakt van suikerriet: dit is een proces dat al circa 3000 jaar bestaat. Honing was het zoetmiddel bij uitstek en lange tijd ook het enige. In Griekenland kostte een halve liter honing evenveel als een schaap. Er werden geneeskrachtige eigenschappen aan het zoete goed toegeschreven, zoals het verlengen van het leven. Eeuwenlang

werd suiker alleen in de Arabische wereld gefabriceerd. Pas vanaf de 12^e eeuw raakt suiker ook in Noord-Europa bekend. In Indonesië werden ook zoetmiddelen gemaakt zoals palmsuiker. In Nederland werd suiker gewonnen uit appels en peren, dat kennen we nu nog als appel- en perenstroop. In 1747 lukt het de Berlijnse apotheker en scheikundige Andreas Sigismund Marggraf om uit mangelwortels een suikerhoudend sap te destilleren. Sindsdien heten ze suikerbieten. De eerste suiker werd in 1793 gemaakt in een proeffabriek en aan de toenmalige Pruisische Koning Willem III overhandigd.

Ook in Nederland was toen de raffinage van suikersap al bekend. De ruwe rietsuikersap werd namelijk vanuit West-Indië naar Nederland vervoerd en hier geraffineerd.

In 1806 werd tijdens de oorlog tussen Frankrijk en Engeland door Napoleon met zijn "Continental Stelsel" de handel met Engeland verboden, hierdoor ontstond er een groot suikertekort. Omdat Napoleon niet van rietsuiker afhankelijk wilde zijn, propageerde en subsidieerde hij de bietenteelt. Aanvankelijk vond men het percentage suiker in de bieten te laag. Echter toen in 1811 in Nederland de eerste suikerfabriek in Wageningen werd opgericht bleek de productie wel haalbaar. In de periode na 1860 ontstonden alleen al in West-Brabant, waar de bietenteelt zich voornamelijk had geconcentreerd, zo'n twintig suikerfabrieken. Deze plotselinge groei had een sterk speculatief karakter, want de toenmalige regering steunde de bietenteelt en de suikerindustrie met forse subsidies. De gevolgen bleven niet uit. De boeren konden de steeds groeiende productiecapaciteit van de suikerfabrieken onmogelijk bijhouden, met als onvermijdelijk gevolg dat rond 1900 een groot aantal fabrieken de poorten moesten sluiten. De overlevende trachtten door kartelvorming de bietenprijs laag te houden, wat op zijn beurt weer aanleiding gaf tot de stichting van cooperatieve suikerfabrieken. De eerste cooperatieve suikerfabriek ontstond in 1909 in Dinteloord.

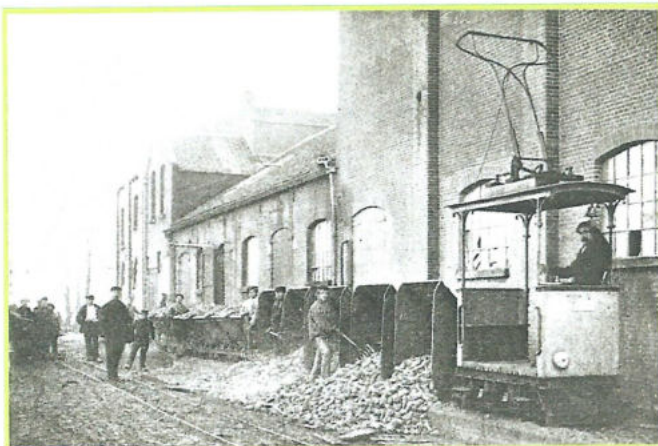
Mede door de afschaffing van de slavernij, de goedkope arbeidkrachten raakten uitgeput, werd de rietsuiker veel duurder. Daardoor is de bietsuikerfabricage rendabel geworden. Door veredeling van de bietenrassen en door betere bereidingsmethoden werd de productie van bietsuiker aantrekkelijk.

In 2007 is er sprake van om de importbeperkingen op rietsuiker op te heffen. Daardoor zou er weer een heel andere situatie op de wereldsuikermarkt kunnen ontstaan.

De Suikerfabriek aan de Groenendijkse Haven.

Rond 1858 brak er voor de Nederlandse akkerbouw een nieuw tijdperk aan. De suikerbiet diende zich aan als nieuw gewas. Tot dan toe was de meekrap een belangrijk landbouwgewas; uit de wortels bereidde men een rode kleurstof die gebruikt werd voor

het kleuren van textiel en vooral werd uitgevoerd naar Vlaanderen en Engeland. Doordat synthetische verfstoffen op de markt kwamen ontstond er minder behoefte aan verbouw van meekrap. Ook het verbouwen van raapzaad voor raapolie liep terug doordat petroleum hier de vervanger van werd.

De voormalige suikerfabriek nabij de Groenendijkse haven. Gebouwd in 1872, gesloopt in 1905.

Op 12 mei 1871 werd onder de naam "Van Campenhout & Compagnie" de beetwortelsuikerfabriek aan de Groenendijkse Haven opgericht. De suikerfabriek zou een van de grootste worden van ons land. De fabriek werd ten westen van de Groenendijkse haven gebouwd. Via een insteekhaven met een

lengte van 250 meter, die haaks was aangelegd op de Groenendijkse haven, konden de suikerbieten voor de "deur" worden gelost. De meeste bieten werden over het water aangevoerd.

Gedurende de bietencampagne was het zeer druk bij de fabriek en in de haven. Veel campagne-arbeiders kwamen van overal, zelfs uit België. In 1874 werkten er tijdens de vier maanden durende campagne 300 arbeidskrachten, waarvan 125 vrouwen en meisjes. In de fabriek waren negen stoommachines die de benodigde energie leverden voor het machinepark.

Na het overlijden van Van Campenhout werd de suikerfabriek met alle toebehoren op 5 januari 1886 openbaar verkocht. De nieuwe eigenaar werd voor f 86.000,- J. Bressers uit Dongen. Tot directeur werd benoemd Henri D.J. Rogier. Onder zijn leiding werd de suikerfabriek aanzienlijk uitgebreid. Rogier wist ook de moeilijkheden, die zich in de loop der jaren voordeden met de bietenlevering, te overwinnen zodat de fabriek steeds over voldoende grondstoffen kon beschikken.

Doordat er nogal eens conflicten waren tussen de suikerfabriek en de Gemeente Dongen over de onderhoudstoestand van de Groenendijkse haven verzocht Rogier op 14 augustus 1893 om als noodmaatregel op de westelijke kade een tijdelijke smalspoorlijn te mogen aanleggen, "teneinde eventueel vastrakende schepen te kunnen lichten en de beetwortelen met daarvoor bestemde wagentjes over de rails neer de fabriek te

vervoeren". De gemeente Dongen verleende hier toestemming voor op voorwaarde dat de rails na afloop van de bietencampagne zou worden afgebroken. De fabriek liet de rails echter liggen, wat weer een conflict met de Gemeente opleverde. Ook het betuur van de Willemspolder liet weten geen prijs te stellen op het steeds opbreken en aanleggen van de rails, gezien daarmee gepaardgaand gegraveerd in hun waterkering. Op 3 juli 1894 gaf de Gemeente Dongen toestemming om de rails te laten liggen op voorwaarde "dat overdag noch 's nachts wagentjes ongebruikt op de rails zouden blijven staan".

Twee jaar later bezocht directeur Rogier waarschijnlijk de industrietoonstelling in Berlijn. De firma Orenstein & Koppel demonstreerde hier een elektrische smalspoorlijn. Daar de transportproblemen het voortbestaan van de fabriek ernstig in gevaar bracht, greep hij deze kans aan om door aanleg van een elektrische smalspoorlijn zo deze problemen definitief op te lossen. Op 8 maart 1897 vroeg Rogier het polderbestuur toestemming de smalspoorlijn van de kruin van de dijk naar de berm van de parallel lopende polderweg te mogen verleggen – onderweg schepen lossen was immers niet meer nodig – en tot de Dongekade te verlengen. Hieruit blijkt dat de oorspronkelijke lijn niet helemaal tot de havenmond doorliep, maar waarschijnlijk zo'n tweehonderd meter eerder aan de dijk eindigde. Voor het eerst wordt in dit verzoek over een spoorwijdte gesproken, namelijk 60 cm. Daarentegen wordt er over elektrische tractie niet gerept.

De toestemming werd verleend. Met de aanleg werd zo snel mogelijk begonnen, want met het ingaan van de bietencampagne 1897 was de lijn gereed. Per dag werd 175 ton bieten per trein vervoerd. In de middagpauze lag het treinverkeer stil. Dan werd de brug over de insteekhaven opgedraaid om schepen door te laten. Het beladen van de wagens aan de haven vond plaats met manden. Voor deze primitieve werkwijze was nogal wat personeel nodig

Vijf jaar heeft de lijn dienst gedaan. Doch de aanleg van deze elektrische smalspoorlijn heeft de sluiting van de fabriek uiteindelijk niet tegen kunnen houden. Mede oorzaak was ook dat de bietenteelt zich steeds meer naar het westen, vooral naar de Zuid-Hollandse eilanden ging verplaatsen. Hierdoor werd ook de locatie van de suikerfabriek aan de Groenendijk steeds ongunstiger. De zeer bekwame directeur Henri Rogier heeft dit duidelijk in gezien. In 1901 fuseerde de fabriek met de suikerfabriek "Jansen, van Weel, Smit & Co" uit Roosendaal. Op 31 december 1901 werd het particuliere bedrijf omgezet in een NV., de Naamloze Vennootschap "Beetwortelsuikerfabriek Groenendijk". Het aandelenkapitaal à fl. 185.000 werd door de vroegere eigenaren opgebracht. Het doel van deze financiële manoeuvre werd spoedig duidelijk. Aan het eind van de bietencampagne 1901/1902 werd de fabriek voorgoed stilgelegd en het vrijgekomen kapitaal aangewend voor de oprichting van de NV. Zuidhollandse Beetwortelsuikerfabriek te Oud-Beijerland. In tegenstelling tot de suikerfabriek aan de Groenendijk beschikte men hier over uitstekende transportverbindingen, niet in de laatste plaats dank zij de in 1898 geopende stoomtramlijn van de RTM.

Zo was er dus een eind gekomen aan het bestaan van de suikerfabriek aan de Groenendijk. De gebouwen en installaties van de suikerfabriek Groenendijk werden in september 1905 openbaar verkocht. Ze brachten slechts fl. 14.850 op. Kort daarna werd alles afgebroken en de insteekhaven gedempt. Niets ter plaatse herinnert nog aan deze

voor Oosteind zo levendige periode aan de Groenendijkse haven. Wat rest zijn slechts enkele archiefstukken en een paar foto's.

Tekst: J. Sibon

Geraadpleegde literatuur:

- *Oud nieuws, 1987 nr. 22 Oudheidkundige Kring 'Zevenbergen'*
- *Op de Rails, nr. 9 september 1985*
- *Oosteind in vroeger dagen, A. Minjon*

De Elektrische Smalspoorweg van de Suikerfabriek te Groenendijk.

Een beschrijving van de in 1897 gebouwde, allereerste spoorlijn in ons land met elektrische tractie.

De firma Arthur Koppel

De bekende Berlijnse locomotievenfabriek Orenstein & Koppel vindt zijn oorsprong in een op 1 april 1876 opgerichte handelsonderneming die zich bezig hield met de verkoop van industrieel smalspoormateriaal, voornamelijk rails en wagentjes. Men beschikte over een eigen werkplaats waarin ingekochte materialen zo nodig konden worden aangepast of gewijzigd. Directeuren van deze bescheiden onderneming waren Benno Orenstein en Arthur Koppel. De eerste was een succesvol handelaar en de tweede een kundig ingenieur, een combinatie die menige onderneming tot grote bloei heeft gebracht. Na een periode van voorspoedige ontwikkeling gingen de partners in 1885 toch uit elkaar, waarbij Orenstein de firmanaam mocht handhaven en Arthur Koppel voor vijf jaar het recht kreeg op de exclusieve uitoefening van de exportactiviteiten. Op 16 februari 1909, kort na de dood van Arthur Koppel, fuseren de beide firma's weer. In het licht van zijn technische achtergrond valt het niet te verwonderen dat Arthur Koppel na 1885 de eigen productie van smalspoor materiaal krachtig ter hand nam. Ook verzamelde hij een indrukwekkend aantal patenten voor verbetering en vernieuwingen op zijn naam. Tijdens de industrietoonstelling die in 1896 in Berlijn werd gehouden, verraste hij de wereld met een verplaatsbare smalspoorlijn met bovenleiding. Het belangrijkste kenmerk hiervan was dat zowel het spoor als de bovenleiding door betrekkelijk ongeschoold personeel in korte tijd konden worden aangelegd. De bovenleidingmasten werden daarbij via een verlengde voet aan het spoor bevestigd, een systeem dat nog steeds bij de bruinkoolmijnen kan worden aangetroffen. Voor een snelle montage van de bovenleiding was een speciale lorrie ontwikkeld. Arthur Koppel had zijn uitvinding een jaar tevoren beproefd bij de suikerfabriek Schottwitz in de buurt Breslau (nu Wrocław). De eerste klant zou echter een Nederlandse suikerfabriek worden....

De slechte toestand van de Groenendijkse haven en de grillige waterstanden waren voor de suikerfabriek "Groenendijk" de oorzaak van een gestoorde bietenaanvoer. Dat deze transportproblemen niet gering moeten zijn geweest, blijkt uit een bericht uit 1897. Toen bedroeg de dagelijkse aanvoer minstens 175 ton, dus minstens vijf schepen. Bovendien waren de dagen maar kort – vooral hartje december – omdat alleen bij daglicht kon worden gewerkt.

De Heer Rogier had in Berlijn zijn oplossing voor de bietenaanvoer gevonden in de vorm van een elektrische smalspoorlijn. In 1897 werd die aangelegd. Voor het grootste deel liep deze kaarsrecht aan de landzijde langs de voet van de westelijke kanaaldijk. Aan het eindpunt bij de Donge lag een omloopspoor met tussen de twee sporen een opslagterrein waar de bieten lagen opgestapeld in afwachting van transport naar de fabriek. Bij de fabriek aangekomen, kruiste de smalspoorlijn eerst de insteekhaven door middel van een draaibrug om vervolgens scherp rechts af te buigen en naast het

fabriekscomplex te eindigen. Ook hier lag er een omloopspoor en tussen de twee sporen bevond zich de spoelgoot waarin de bieten werden gestort.

De lijn had een spoorwijdte van 600 mm. De bovenbouw bestond uit Vignola-rails van slechts 7 kg per strekkende meter, gemonteerd op stalen dwarsliggers. Dit type spoor werd door Orenstein & Koppel als soort 'bouwpakket' in de handel gebracht voor semi-permanente lijnen. Hellingen waren nergens steiler dan 1,7% en de minimum boogstraal bedroeg 9,5 m, dus zeer scherp. Hoeveel tijd de aanleg van de nieuwe lijn in beslag heeft genomen is onbekend, maar in

ieder geval was hij voor de bietencampagne van 1897 gereed.

De grote bijzonderheid is dat de lijn elektrisch was. Zoals te verwachten viel, was de bovenleidingophanging zo simpel mogelijk uitgevoerd, maar merkwaardigerwijze niet volgens de door Arthur Koppel in 1896 gepatenteerde constructie met aan de rails bevestigde bovenleidingdragers. Dit kan worden verklaard uit het feit dat Arthur Koppel deze zeer lichte constructie voornamelijk toepaste bij lijnen die regelmatig moesten worden verplaatst.

In dit geval was de bovenleiding aan eenvoudige houten masten met ijzeren zijarmen bevestigd die op de 'vrije baan' zo'n 30 à 40 meter uit elkaar stonden. Op het fabrieksterrein was daarnaast ook ophanging aan spandraden toegepast. Opmerkelijk

waren de voorzieningen aan de draaibrug. Als de draaibrug voor de scheepsvaart moest worden geopend dan werden de stroomverbindingen van de bovenleiding en de rails (dit laatste ten behoeve van de retourstroom) losgeschroefd. Aangezien er geen voedingskabel door het kanaal was gelegd, was de lijn vanaf dat moment stroomloos. Dit werd bij de gekozen exploitatievorm echter niet als een bezwaar ondervonden.

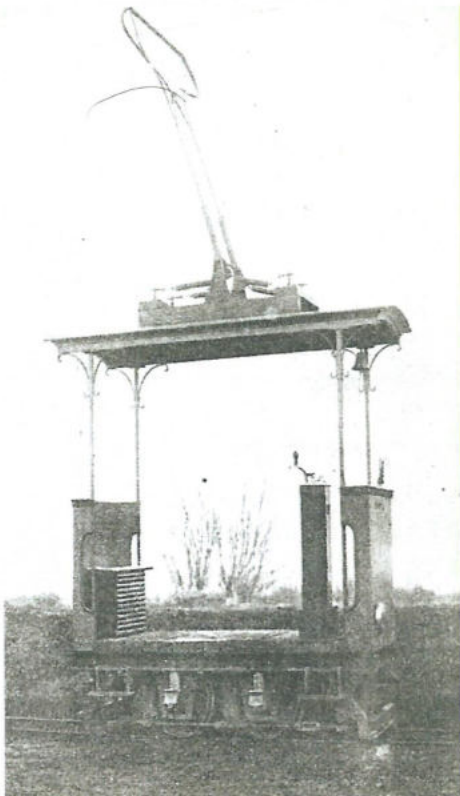
De stroom werd opgewekt door een gelijkstroomdynamo van 17 kW die door een reeds aanwezige stoommachine van 26 kW werd aangedreven. De bovenleidingspanning bedroeg 550 V. De elektrische centrale bevond zich in een afgescheiden gedeelte van het ketelhuis. Ook voor de komst van de smalspoorlijn werd al stroom opgewekt ten behoeve van de verlichting in de fabriek en het woonhuis van de heer Bressers in Dongen.

Het rollend materieel.

Over het rollend materieel van de oorspronkelijke lijn is feitelijk niets bekend. Het is echter aannemelijk dat er gebruik gemaakt is van menselijke of dierlijke trekkracht. Arthur Koppel leverde in die tijd voor beide tractievormen

Transport van bieten voor de suikerfabriek Dmv. elektrisch smalspoor.

Locomotief voor de smalspoorlijn van de suikerfabriek

aangepast rollend materieel in de vorm van lorries met duwstangen of koppeling. De enige trekkracht op de elektrische lijn was een door Arthur Koppel gebouwde locomotief, die uiterlijk veel leek op de stoomlocomotiefjes die Machinefabriek Breda een jaar tevoren voor de tramlijn Den Helder – Huisduinen had gebouwd. De machine was ca. 2,5 meter lang bij een radstand van slechts 720 mm. Het gewicht bedroeg 3300 kg. Onder de vloer waren twee motoren van ieder 8 pk aangebracht die de beide assen aandreven.

De bestuurder beschikte over een schakelkast en een handrem van het type met een trekhandle. Ook waren er een zandstrooier met voetbediening, een voetbel die tegen het kopscherm was bevestigd en, wellicht ten overvloede, ook nog een handbel aan de dakrand. Aan het andere uiteinde van de locomotief bevond zich een bankje voor een eventuele passagier. Het opvallendste attribuut was ongetwijfeld een forse Siemens sleepbeugel, met een sleepstuk van liefst 900 mm breed om bij een slordig aangebrachte bovenleiding toch nog contact te kunnen maken. Naast de bestuurder bood de locomotief nog plaats aan wat stukgoed of enkele passagiers. Uit fotomateriaal is bekend dat Arthur Koppel vrijwel identieke locomotiefjes ook aan andere bedrijven heeft geleverd.

Niets wijst erop dat de locomotief over een onderdak voor de nacht beschikte, noch dat er faciliteiten waren voor onderhoud of reparatie. Dit kan achteraf nog wel eens voor problemen hebben gezorgd.

Het overig rollen materieel bestond uit een veertigtal stalen kipwagens, die zo uit de catalogus van Orenstein & Koppel waren besteld. Ze hadden een radstand van 650 mm en een nuttige inhoud van 1 m³. Ook moet er een op een lorrieonderstel gebouwde bovenleidingmontagewagen zijn geweest.

De exploitatie

Om op volle capaciteit te kunnen draaien, moest er per dag in zeven bedrijfsuren 175 ton bieten per trein van de Dongehaven naar de fabriek worden vervoerd, dit nog afgezien van de bieten die rechtstreeks per schip kwamen en in de fabriekshaven werden gelost. Hiervoor was het nodig dat de spoorlijn tot het uiterste werd benut en dit gebeurde als volgt: onmiddellijk na de aankomst van een uit twaalf wagens bestaande vol beladen trein bij de fabriek werden de bieten in de spoelgoot gelost. De locomotief liep ondertussen om, zodat de lege trein onmiddellijk weer kon vertrekken. Aan het eindpunt van de haven was inmiddels een tweede trein van twaalf wagens geladen die door de locomotief en passant, met achterlating van de lege trein, zover mogelijk werd teruggedrukt. Daarna kon via een omloopspoor meteen weer met de volgeladen trein worden vertrokken. Met een snelheid van 17 km per uur met een lege en 14 km per uur met een beladen trein werd een omlooptijd van 20 tot 25 minuten gehaald. Dit zijn, gezien de omstandigheden, zeer hoge rijsnelheden.

Er was af en toe ook retourvracht in de vorm van klei die bij het wassen van de bieten was gekomen. Deze werd gebruikt om het terrein bij de Dongekade op te hogen.

Het einde

Na vijf campagnes is in 1902 de suikerproductie bij de 'Beetwortelsuikerfabriek Groenendijk' gestopt. Reden was dat de locatie steeds ongunstiger werd.

De spoorlijn werd opgebroken en rails en de kipwagens zullen ongetwijfeld een andere bestemming hebben gekregen. Jammer dat het niet bekend is wat er met het elektrische locomotiefje is gebeurd.

Uit: Op de rails, september 1985.

De Haven aan de Groenendijk.

Enkele van onze oudste dorpsbewoners herinneren zich nog dat de Groenendijkse haven vol lag met schepen. Ruim 250 jaar is de Groenendijkse haven een plaats geweest van levende bedrijvigheid. In Dagblad De Stem van 9 mei 1981 wordt melding gemaakt van het dichtschuiven van de laatste watergang van wat eens de Groenendijkse haven was. Dit in het kader van de ruilverkaveling.

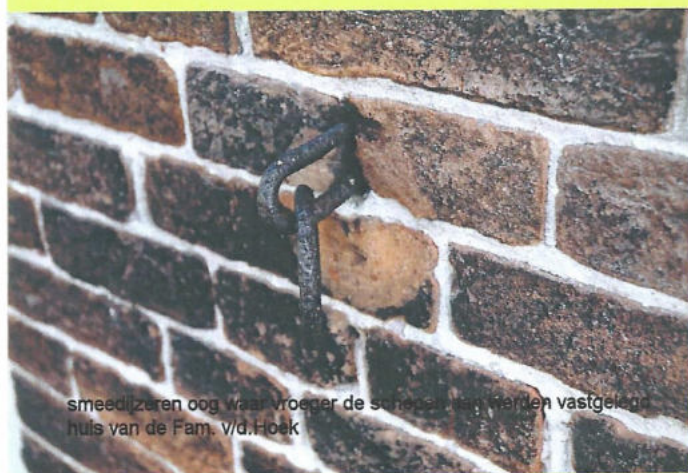

Het belang van de Groenendijkse haven was niet zozeer een zaak voor Oosterhout maar meer voor Dongen. Dongen was in die tijd niet makkelijk te bereiken. Er waren geen behoorlijke aan- en afvoerwegen via het water. Van de rivier de Donge kwam men slechts tot aan 's-Gravenmoer. Via de Dongevaart kon

men wel goederen per schip aanvoeren tot Dongevaart, maar van Dongevaart naar Dongen bleef een bezwaarlijke afstand. In de natte jaargetijden waren de toen nog onverharde wegen, meestal vol kuilen en gaten, door de modder nauwelijks begaanbaar.

Ook moest er een losplaats bestaan hebben in die tijd bij het Borstlappenveer. Van hieruit ging het dan met paard en kar via de Groenendijk naar Dongen. Doch ook deze route was moeilijk begaanbaar in de winter. Er kwam nog bij dat de Groenendijk door de hoge vloed dikwijls onder water stond en hierdoor de weg in een modderpoel veranderde.

Voor de inwoners van Dongen zorgden deze ongemakken voor een enorme schade. Nog nijpender werd dit doordat in het rampjaar 1672 een groot deel van Dongen door de Franse troepen werd geplunderd en plat gebrand. Voor herstel en wederopbouw waren grote hoeveelheden bouwmaterialen zoals hout, stenen, plavuizen, stro, riet en o.a. dakpannen nodig. Daarom voelden Schout en Schepenen van

Dongen wel voor de aanleg van een vaart langs de voet van de Groenendijk. Hierdoor hoefde men dan geen gebruik van de weg meer te maken en konden de aangevoerde goederen een stuk dichterbij worden gebracht.

Voor het graven van deze vaart moest wel van de eigenaren van de grond, gelegen tussen de Groenendijk en de rivier de Donge, toestemming worden verleend. Deze eigenaren waren zeer welwillend en zegden toe 'Uijt genegentheit ende begeerte' aan het dorpsbestuur van Dongen om aan de oostzijde van de Groenendijk een vaart te mogen laten graven van 20 voet breed. Al wordt het daardoor voor de gebruikers van de aan de geplande vaart grenzende gronden onmogelijk om via de Groenendijk toegang of uitweg te houden, toch stemmen ze er in toe, dat het bestuur van Dongen ten behoeve van de inwoners van hun dorp, dat werk zullen laten uitvoeren. Zelfs wordt door hen geen vergoeding geëist voor de grond die op deze wijze voor hen verloren raakt. Ook mag het dorpsbestuur van Dongen naast de te graven vaart een losplaats aanleggen alsmede een weg op de kade. De gronden, die hierdoor voor de aanliggende grondeigenaren verloren gaan, moeten wel betaald worden. De kosten zijn hetzelfde als die men daar normaal voor de grond betaalde. Er worden ook goede onderlinge afspraken gemaakt dat zij elkaar het recht van uitweg en doorgang verlenen, zodat in de toekomst via de Dongedijk toegang tot de gronden mogelijk wordt. Hier worden wel enige verplichtingen aan toegevoegd zoals; koeien en paarden over de uitweg leiden en niet drijven om te voorkomen dat de koeien en paarden dan schade zouden kunnen toebrengen aan andermans grond of gewas. Tenslotte wordt bedongen, dat de eigenaren van de grond hun gewassen groeiend op hun landen via de vaart zullen mogen opvletten, zonder dat daar enig vaargeld voor hoeft betaald te worden. Een officiële akte van al deze toezeggingen en afspraken wordt opgemaakt en door ongeveer zestig personen ondertekend(*). Met deze akte dient de magistraat van Dongen een rekest in bij de Nassause Domeinraad. Dit is nodig omdat het betreffende grondgebied waarbinnen de haven aangelegd moet worden, deel uitmaakt van de Nassause Domeinen.

Op 30 april 1675 verleent Prins Willem Hendrik van Oranje Nassau octrooi aan de magistraat van Dongen, om de vaart te mogen aanleggen. In het octrooi wordt vrij nauwkeurig aangegeven waar en hoe de haven moet worden aangelegd. Ook de lengte van de vaart, te beginnen bij de Donge tot aan de weg bij de Hoge Akker, wordt in het octrooi vastgelegd. Verder mag er langs de vaart een trekweg worden aangelegd en aan het eind een loskade. Het octrooi komt bijna geheel met de tekst overeen waarin de grondeigenaren met het dorpsbestuur afspraken hebben gemaakt over de verkrijging van de daarvoor benodigde gronden. Verder wordt er in het octrooi aangegeven welke middelen het dorpsbestuur kan nemen om niet alleen de vaart aan te leggen maar ze ook te onderhouden. Het betreft voornamelijk de tarieven voor het heffen van het havengeld.

Hier een opsomming van tarieven die daarvoor zullen gelden:

- Elke geubel die in- of uitvaart in de haven, moet eens per jaar 20 stuivers betalen. Grotere en kleinere vaartuigen betalen naar evenredigheid. Gedurende het hele verdere jaar heeft het vaartuig dan vrije toegang tot de haven.
- De schipper, aakleiders of veerlieden van elk geladen vaartuig zal 20 stuivers daarvoor moeten betalen.

- Voor elke door een paard getrokken kar die in de haven wordt gelost of geladen, moet één stuiver en twee oort worden betaald. Wanneer de lading zuivere handelswaar betreft, dan geldt een dubbel tarief.
- Iedere persoon of voor elk paard of elke koe die de haven aandoet, wordt een oort stuiver in rekening gebracht. De bovenstaande tarieven gelden voor iedereen en voor alles, op welke plaats in de haven ook gelost of bevracht wordt.
- Zij die goederen, langer dan drie dagen, op de loswal laten liggen, moeten voor elke karrenvracht één stuiver per dag betalen. Is de lading na dertig dagen nog niet afgevoerd, dan wordt de lading verbeurd verklaard. De betreffende goederen zullen dan zonder enige rechtspleging ten behoeve van de haven worden verkocht.
- Zij die proberen om de betaling van het havengeld te ontduiken, verbeuren per keer 60 gulden. Van dit geld is één derde bestemd voor het onderhoud van de haven, één derde komt ten goede aan de schout, die de overtreder 'inrekent', één derde deel is bestemd voor de aangever.
- Het havengeld dient vooraf betaald te worden.

Ook worden in het octrooi aangegeven de bepalingen ter bescherming van de haven:

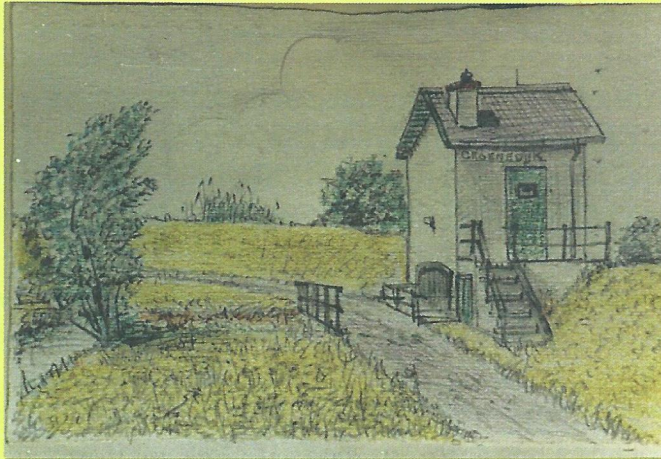
- Elke schipper van geubel, aak, pleit of schuit moet voor hij de haven binnenvaart de zeilen strijken, terwijl bij het uitvaren van de haven niet eerder een zeil gehesen mag worden, dan wanneer het vaartuig de rivier de Donge opvaart. Overtreding van deze regel wordt beboet met een bedrag van 12 gulden per keer.

Ten slotte besluit het octrooi nog met twee bepalingen, die niet direct het havengeld aangaan, waar het tariefstelling betreft:

- De grondeigenaren, die tot dan toe onderhoudsplicht hebben ten aanzien van de Groenendijk, worden van deze plicht ontslagen. Wel worden zij schouwplichtig, d.w.z. onderhoudsplichtig voor de nieuwe uitweg de Dongedijk.
- De Domeinraad houdt zich het recht voor om de heffing van de voorgenoemde havengelden toe te eigenen aan de Domeinen zonder dat daar enige tegenspraak in gegeven kan worden. Wel verplicht de Domeinraad zich om de kosten, die tot dan toe aan de haven zijn gemaakt, te vergoeden.

Wanneer het octrooi op 30 april 1675 door Prins Willem Hendrik van Oranje Nassau wordt verleend voor het aanleggen van de vaart met kade, maakt het bestuur van Oosterhout bezwaar. Omdat men niet blij is met een haven voor Dongen op Oosterhouts grondgebied probeert men de zaak dwars te zitten. Een van die bezwaren is dat men bezwaar maakt tegen de aanbesteding van Dongen op Oosterhouts grondgebied. Verder is men bang voor al te grote schade aan de aanliggende landerijen door het graven van de vaart.

Doch het bestuur van Dongen laat zich er niet door ontmoedigen en begon met de werkzaamheden. Het rekest dat ondertussen door Oosterhout op 28 mei 1675 was ingediend aan de Edel Mogende Heren van Raad en Rekening van Zijne Hoogheid

**Voormalig gemaal, gebouwd in 1941
Vroeger (aan de hand van tekening van
Meester A. Minjon) en nu.**

beval het Dongense gemeentebestuur onmiddellijk de werkzaamheden op te schorten. De Dongenaren legden gehoorzaam het werk neer. Des te ijverig echter zetten zij zich aan het schrijven van een reactie op het Oosterhouts rekest. In plaats van een weerwoord op de Oosterhoutse argumenten op te stellen nodigen zij de Heren van de Raad en Rekening uit om ter plaatse de zaak te komen beoordelen.

In dit schrijven van 2 juli 1675 (***) bepleitten de bestuurders van Dongen, dat met het schrijven van replieken en duplieken enzovoort onnodig veel tijd verspild zou worden. Daarom weerlegden zij het Oosterhouts rekest 'vervult met abusieve ingrediënten' niet, maar verzochten zij de Raad om bij gelegenheid van de aanstaande verpachtingen van de tienden, als er toch afvaardigden van de Raad in

eigen persoon aanwezig zullen zijn, om dan ter plaatse aan de Groenendijk de partijen aan te horen, de situatie in ogenschouw te nemen en vervolgens te besluiten naar bevindingen van zaken. In hun rekest hadden die van Oosterhout immers ook te kennen gegeven, dat zij ter plaatse gewichtige argumenten konden aangeven, die tegen de aanleg van de haven spraken.

De griffier van de Raad, Buijsero, werd persoonlijk naar de verpachting van de tienden afgevaardigd. Buijsero was zo welwillend, om ter plaatse de situatie te gaan beoordelen. De 'gewichtige' argumenten die het Oosterhouts bestuur beweerde te kunnen aanduiden, bleken er bij het bezoek van Buijsero niet te zijn. In een nieuw rekest bood Dongen aan, de schade die eventueel zou worden aangericht aan de gronden van de aanliggende eigenaren te vergoeden.

Na het bezoek van de griffier Buijsero en het opnieuw ingediende rekest, stemden de Heren van de Raad op 12 maart 1676 met dit verzoek in, waarbij zij wel het

aanbod om eventuele aangerichte schade te vergoeden, in hun beschikking overnamen en daarmee verplicht stelden. Zo kon definitief het werk beginnen.

Door de grote bedrijvigheid in de haven waren er een vijftal cafés waarin de schippers hun borreltje dronken. 's Zondags bezochten ook veel boeren de cafés om er hun vertier te zoeken. In de drukke tijd moeten er rijen schepen hebben gelegen om de haven aan te doen. De drukste jaren zijn geweest van 1872 tot 1902. In deze periode heeft er nabij de Groenendijkse Haven een suikerfabriek gestaan. De bieten en de steenkool werden door talloze schepen aangevoerd. Suiker, pulp en schuimaarde werden afgevoerd.

In het verslag van de Kamer van Koophandel en Fabrieken te Oosterhout uit het jaar 1895 is er een opgaaf van schepen die in dat jaar de haven in- en uitvoeren.

Met het sluiten van de suikerfabriek in 1902 werd het ineens veel rustiger in de haven. Ook worden met de stoomtram, die sinds 1881 vanuit Breda – Oosterhout – Oosteind en Dongen reed, vele goederen vervoerd. Helemaal was het gedaan met de haven door het graven van het Wilhelminakanaal 1914-1916.

Uit de opgaaf van den Havenmeester te Groenendijk, ontleenen wij het volgende :

INVOER :	
32 schepen met schors	2000 ton.
935 » » suikerbieten	37320 »
8 » » hooi en toemaaat	400 »
23 » » kalk en metselsteenen	1340 »
12 » » riet	460 »
34 » » mestspecie	380 »
43 » » steenkolen	3870 »
4 » » gezaagde houtwaren	240 »
32 beurtschepen op Rotterdam	1600 »
4123 schepen	inhoud 37610 ton.
UITVOER :	
28 schepen met suiker	1680 ton.
226 » » pulp	4520 »
34 » » schuimaarde	680 »
4 » » pakhooi	180 »
12 » » masthout	360 »
32 beurtschepen op Rotterdam	1600 »
336 schepen	inhoud 9020 ton.

Het totaal der schepen dat in 1895 de Groenendijkse Haven bezocht is 1459 schepen met 46630 ton tegen 1327 schepen met 33956 in 1894.

Wie nu langs de Groenendijk richting de rivier de Donge gaat ziet niets meer dat herinnert aan wat eens een plaats was vol leven en bedrijvigheid. Wat nog rest zijn de huizen die rond de haven zijn gebouwd en de plaats markeren van de eens zo levendige Groenendijkse haven in Oosteind.

Geraadpleegde bronnen en literatuur:

- * : *Oud administratief Dongen, inv. No. 129*
- ** : *Gemeentearchief Dongen, inv. No. 1348*
- : *De Wazerweijen no. 11 en 13, uitgave Heemkunde Dongen*
- : *Oosteind in vroeger dagen, A. Minjon*

*Uit het boekje: Wat bleef en wat verloren ging, artikel door J.Sibon
Uitgave Heemkundegroep Ulendonc, Oosteind oktober 1995.*

Leerlooierijen.

Al vanaf de middeleeuwen werd er in deze streken leer gelooid op een zeer primitieve wijze. Meestal was het een nevenactiviteit naast het boerenbedrijf, maar later kwam ook de combinatie met het beroep van herbergier, schoenmaker en zadelmaker voor. Dat kon ook goed omdat het looien van grof zoolleer, waartoe men zich hoofdzakelijk beperkte, niet het hele jaar door arbeid vereiste. De investeringen die nodig waren voor kuipen, gereedschap, huiden, schors, e.d. waren niet erg groot.

Dat er in Oosteind en vooral ook in de Langstraat, Dongen en Rijen nogal wat leerlooierijen voorkwamen was vooral te danken aan enkele geografische factoren:

- er was hier veel veeteelt en dus huiden
- langs de akkers, weilanden en wegen vooral op de Heikant, stonden veel eikenwallen met akkermaalshout, waarvan de schors als looistof werd gebruikt
- de Rul en de Donge zorgden voor stromend water dat voor de looierij noodzakelijk was.

Als sociaal-economische factor is van belang dat Brabant t.o.v. het noorden vrij arm was, als gevolg van een lange generaliteitsperiode, zodat extra inkomsten uit de nijverheid zeer welkom waren. In de loop van de 19e eeuw groeide het aantal looierijen. In plaats van nevenactiviteit werd het nu hoofdmiddel van bestaan. Het waren meestal kleine bedrijven; de eigenaar met zijn zoon en/of knecht. Gemiddeld werkten er twee à drie mensen in een leerlooierij.

De voornaamste reden van deze groei was de grote vraag naar Brabants leer ten tijde van de Frans-Duitse oorlog, rond 1870. Een tweede reden was de landbouwcrisis van ± 1880. Door de invoer van goedkoop Amerikaans graan zakten de landbouwprijzen. Boeren die toch al looiden, maakten dit nu tot hoofdmiddel van bestaan. Dit vereiste wel behoorlijk wat kapitaal. Voor de huiden en schors was een grote investering nodig. Een looierij met één knecht kon al gauw honderden huiden tegelijk in zijn kuipen hebben. Daarnaast kwamen ook nog de loonkosten, zodat voor het exploiteren van een kleine leerlooierij een bedrag van ongeveer fl. 5000,- nodig was, voor die tijd een behoorlijk bedrag.

Tussen 1875 en 1900 vond een constante daling van de prijzen op de huiden- en ledermarkt plaats. De Frans-Duitse oorlog was afgelopen en in 1880 hadden Frankrijk en Duitsland maatregelen genomen tegen de invoer van Nederlands leer.

Rond de eeuwwisseling echter voltrokken zich veranderingen in het productieproces. Nieuwe looimiddelen deden hun intrede. Hierdoor werd het productieproces aanzienlijk verkort. De eikenschorslooing duurde ongeveer twee jaar, deze snellooing vergde slechts een jaar of minder. Door mechanisatie kon men nu ook productievergroting bereiken. Van een ambachtelijke nevenactiviteit wordt het leerlooien nu een fabrieksmatig productieproces met alle gevolgen van dien.

Voorhangen looierij
Corn. v. d. Heikant (opstijde)
Prov. weg 7f

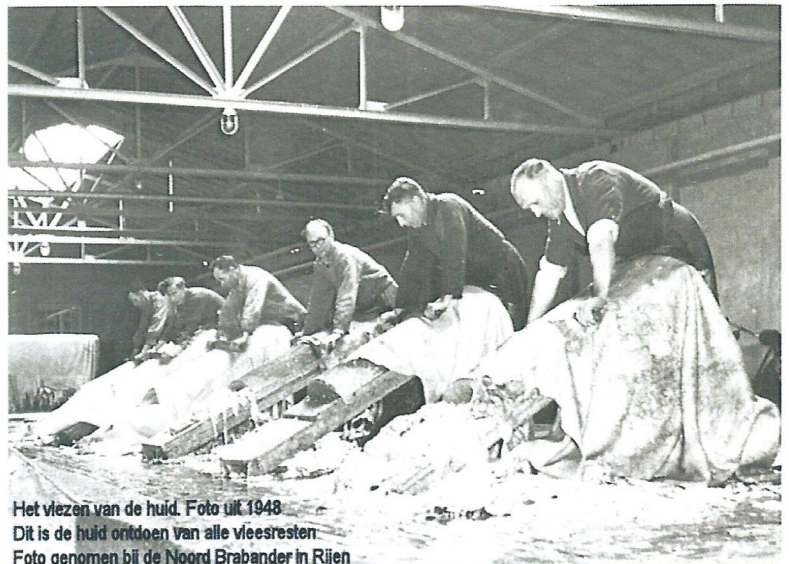
Vanaf 1903 stijgen de prijzen van huiden en dus ook de daaraan gekoppelde prijzen van leer. Tijdens de eerste wereldoorlog was er een grote vraag naar Nederlands zoolleer in de ons omringende, oorlogvoerende landen. Ook de eerste jaren na de oorlog waren voor de looierijen goede jaren. In de jaren '20 van de twintigste eeuw komt er echter een kentering. Door binnenlandse overproductie en het dumpen van goedkoop buitenlands leer zakt de markt in.

Veel kleine kuipleerlooierijen houden het voor gezien. In 1928 is er weer een kleine opleving, maar ondermeer door de crisis in de dertiger jaren daalt het aantal looierijen weer verder. Door de oorlogsdreiging trekt kort voor de tweede wereldoorlog de ledermarkt weer even aan. Tijdens de oorlog blijft lange tijd de productie op peil, maar ook de leerindustrie krijgt te maken met beperkende maatregelen, zwarte handel en op het laatst rooftochten door de Duitsers. Door de snelle opmars van de geallieerden kon hier in het zuiden het machinepark gelukkig worden gered. Na de 2^e wereldoorlog is er na een korte periode van stagnatie weer grote vraag naar leer. Tussen 1950 en 1960 is er zelfs sprake van een tekort aan arbeidskrachten. Deze bloei duurt tot ongeveer de zeventiger jaren. Dan wordt de leerindustrie getroffen door een enorme teruggang. De laatste jaren vindt er weer een gestage groei plaats. Door uiterst moderne productiemethoden en het weten om te gaan met strenge milieueisen ziet de toekomst voor de Brabantse leerindustrie er goed uit. Jammer genoeg heeft Oosteind geen enkele looierij weten te behouden. Alleen bij P. Driesen wordt nog steeds het gelooid leer opgeslagen en verhandeld.

De Oosteindse Leerlooierijen.

Heel wat sporen, zoals resten van oude kuipen wijzen er op dat men in Oosteind al heel vroeg begonnen is met het looien. Zo stelt Adr. van de Noort, wonende aan de Groenendijk zich in een dagboek uit 1816 voor als beurtschipper en looier.

Een van de oudste bekende leerlooierijen in Oosteind is die van Rumoldus (Rommeke) van den Bogaerd. Zijn moeder was winkelierster op de hoek van de Hoogstraat-Provincialeweg. Rommeke had zijn kuipen bij Johannes Laurijsen, die een klein boerenbedrijf en schoenmakerij bezat aan de overkant op het perceel nu bekend als Provincialeweg 59. De

looierij is op een wat merkwaardige manier in de archieven terecht gekomen, nl. door twee diefstallen. De eerste werd gepleegd op 27 mei 1825, de tweede was op 18 april 1831. Uit de lijst van ontvreemde goederen blijkt dat er vooral schapehuiden gelooid werden.

In 1852 vraagt Cornelis Vermeulen vergunning aan voor het oprichten van een looierij in de Groenstraat op een perceel dat toebehoorde aan de Weduwe G. Martens-van Etten van beroep winkelierster. Nu is dat Hogedijk 70, velen kennen nog dit pand als de

winkel van Koos Hoymeyers. In 1862 neemt ze de kuipen over en gaat ze voor eigen rekening beginnen.

In 1860 begint Niclaas Akkermans een kleine looierij op de Groenendijk op een perceel dat toebehoorde aan Adr. C. Van de Noort (achter wat nu de bakkerij van Polak is).

Tot rond de eeuwwisseling zien we een gestage uitbreiding van het aantal looierijen:

- 1865 Joh. In 't Groen begint een looierij op een perceel dat lag tussen A. Loonen, Provincialeweg 45 en F. Pijpers, Provincialeweg 41.
- 1865 Bart de Jong, Provincialeweg 38. Deze kuiplooierij zou in werking blijven tot 1967.
- 1868 G. van Helvert, zadelmaker, wonende tegenover de kerk, nu bekend als het voormalige café de Beurs.
- 1871 Marinus de Jong, Hoogstraat 104. Van 1798 tot 1869 was in dit pand de school gevestigd.
- 1873 Gijsbert van Helvert. Nu het pand van A. Oomen, Provincialeweg 67.
- 1873 Fr. Laurijsen richt een looierij op in het pand Provincialeweg 59. Waarschijnlijk is dit een voortzetting van het bedrijfje van Rommeke van den Bogaerd.
- 1876 Corn. v.d. Heijkant, bouwman (=boer) verzocht in zijn huizinge te mogen daarstellen een looierij". Provincialeweg 76.
- 1877 Adr. Bossers, Provincialeweg 68. Later zal deze looierij worden overgenomen door zijn neef H. de Wit.
- 1878 Willem Bossers, Provincialeweg 90.
- 1882 Arnoldus Timmermans, Provincialeweg 126.
- 1895 Andries Rovers, wonende te Terheyden verzoekt in Oosteind een looierij te mogen oprichten op een perceel dat eigendom is van P.J. Driesen, Provincialeweg 101.
- 1895 Op 26 juli wordt aan P.J. Driesen vergunning verleend om op het Oosteind een looierij daar te stellen". Provincialeweg 122.
- 1903 J.M. Teurlings, molenaar, verzoekt om bij zijn molen een looierij te mogen oprichten.

Deze lange lijst laat zien dat, zo'n klein agrarisch dorp als Oosteind, erg veel industrie had. De huiden en schors waren nu niet meer lokaal voorhanden en werden elders gehaald. Schors werd aangevoerd via de Groenendijkse haven. In 1892 bijv. kwamen

daar nog 37 met schors beladen schepen aan, metende 2780 ton. Natuurlijk was dit niet allemaal voor Oosteind bestemd, maar ook voor Dongen, Rijen, Gilze en Alphen. Deze schors kwam grotendeels van de Veluwe in Gelderland, later kwam er ook uit de Ardennen.

Al in 1863 verzocht ene Johannes Spoor uit Oosteind te worden beëdigd tot schorsweger van de gemeente Oosterhout. Zijn klanten: kooplieden, schippers en looiers steunden hem in dit verzoek in het belang van de handel. Toen de haven dichtslibde kwam de schors via het spoor in Rijen aan.

De huiden werden gekocht op de grote huidenmarkten in Rotterdam, maar vooral ook in Antwerpen. De grote looiers bezochten deze markten zelf, de kleine bedrijven kochten in via een tussenpersoon.

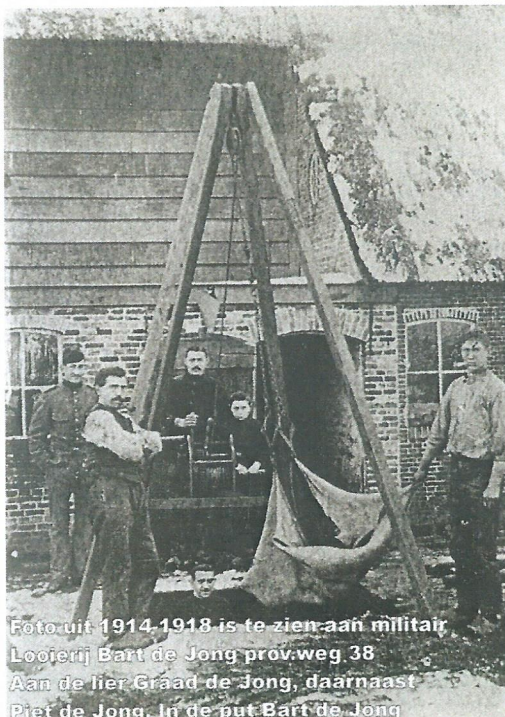

Foto uit 1914-1918 is te zien aan militair
Looierij Bart de Jong prov.weg 38
Aan de lier Graad de Jong, daarnaast
Piet de Jong. In de put Bart de Jong

Het stromen (dit is het weken van de huiden in stromend water) gebeurde grotendeel in de Donge. In 1876 was er n.l. een verzoek van de looiers van het Oostquartier om in de waterlopen aldaar huiden te mogen weken door het gemeentebestuur met algemene stemmen afgewezen alhoewel de Kamer van Koophandel hun verzoek had gesteund. Met kreugels (kruiwagens) en hondenkarren werden de huiden naar de Donge gebracht. Misschien was deze afwijzing van het gemeentebestuur niet ten onrechte. Regelmatig kwamen er klachten over stank van burgers, maar vooral boeren, die het drinkwater voor hun vee in gevaar zagen komen. In 1924 dreigt de firma Wed. P. de Jong zelfs met overplaatsing van het bedrijf "naar die gemeenten, waar men in zijn reukorgaan niet zo stads is aangelegd als te Oosteind". Maar over het algemeen was de verstandhouding goed te noemen, omdat veel mensen het nut en de noodzaak van de lokale industrie wel inzagen, als bron van welvaart en werkgelegenheid. Al was het maar voor de run (afgewerkte schors) die ze 's winters in hun runstoof stookten.

De intrede van moderne looitechnieken na de eeuwwisseling en de ledercrisis in de jaren '20 zijn voor veel Oosteindse kuiplooiers de nekslag. Het adresboek van de Nederlandse schoen- en lederindustrie uit 1929 vermeldt in dat jaar de volgende bedrijven: A.G.A. Driesen, Fa. A. en J. van Gorp, Joh. v.d. Heijkant en de Fa. P. de Jong. In 1945 zijn alleen de looierijen van Driesen en de Jong nog in werking. Laatstgenoemd bedrijf gaat als ouderwetse kuiplooierij door tot 1965. Het bedrijf van P. Driesen heeft de 4^e generatie nog mogen meemaken. Tot en met 1986 heeft dit 14 man tellende bedrijf in Oosteind gelooit. Daarna werd vanwege milieuproblematiek de nathuisafdeling overgebracht naar Dongen. Het afdrogen en verwerken van leer gebeurde gedeeltelijk nog in Oosteind. Maar ook daar is een eind aan is gekomen. Een specialiteit van dit bedrijf was het looien van huiden met haren. Verder leverde men voor gerenommeerde schoenfabrieken binnenzoolleder.

Het Looien met Plantaardige Looistoffen.

De mens heeft altijd al het dier gebruikt om te kunnen leven. Het vlees gebruikte men voor voedsel en de botten diende als werktuigen; zoals kammen en naalden, schraapmessen enz. De huiden werden gebruikt voor het maken van schoeisel en kleding. Vandaar dat ook het bewerken van dierenhuiden (looien) zeer oud is. Er zijn verschillende oude manieren van looien bekend. De eskimo's bijvoorbeeld kauwden hun huiden met traan van vissen waardoor een bruikbaar leer ontstond. De oude Japanners daarentegen gebruikten bij het kauwen geen traan maar de hersenen van dieren. De Egyptenaren gebruikten een aluminiumhoudend zout om hun huiden mee te looien. Ook de Romeinen waren al zeer bedreven in het looien, ze gebruikten al gemalen eikenschors, bestrooiden de huiden ermee en legden ze in putten. Dit proces van plantaardig looien heeft zich eeuwenlang gehandhaafd. In de tweede helft van de 19^e eeuw zien we in onze streken de eerste looierijtjes ontstaan. Gunstige voorwaarden voor het kunnen looien waren:

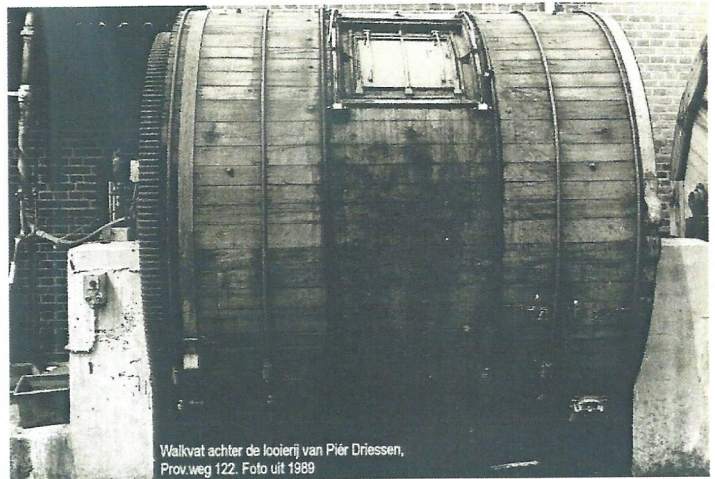

Schors en zaai op de veluwe voor looier Bard de Jong
op de band Toon van Rijen, leunend op het
wiel van de Wijn van Rijen.
Foto uit 1930 op de wed. P. de Jong.

- stromend water door een beek of riviertje
- het in de omgeving groeiende eikenhout voor de schors
- het verkrijgbaar zijn van runderhuiden

Men begon met de huiden in het stromend water te hangen. De huiden werden met touwtjes aan staken vastgemaakt en bleven twee à drie weken in het water hangen, al naar gelang de temperatuur van

dit water. Zo ontstond er een ontbindingsproces doordat de huid in het water begon te zwellen en het in het water aanwezige slib zich tussen de haren nestelde, waardoor deze begonnen te rotten en los kwamen zitten. Men noemde dit proces "het stromen van de huid". Meestal gebeurde dit in het najaar, winter en voorjaar, omdat dan de waterstand het hoogst was en er weinig ander

werk voorhanden was. Later rond 1900 werden de huiden niet meer gestroomd maar gesmart. De huiden werden dan goed geweekt en het zout waarmee de huiden waren bestrooid, om bederf tegen te gaan, werd verwijderd. De nu geweekte huiden werden op een stapel in een hok gelegd en goed afgedekt, zodat ze enigszins gingen broeien. Bacteriën deden hun werk zodat de haren los gingen zitten. Het was erg belangrijk om de huiden op het juiste moment uit het hok te halen. Immers als het broeiproces te lang duurde kon de huid beschadigd worden. Na het stromen of smarten werden de huiden op de looiersboom eerst onthaard en daarna ontvleesd. Met een bot boogvormig mes (onthaarmes) werden de haren van de huid afgestoten, eigenlijk meer er uit gedrukt. Dit gebeurde in de richting waarin de haren op de huid waren ingeplant. Na het ontharen werd de huid omgedraaid om de overtollige vleesresten, ook wel lijmvlees genoemd, van de huid te verwijderen. Hiervoor gebruikte men een vlijmscherp mes (vleesmes). Dit was een zeer nauwkeurig werk, omdat de huid natuurlijk niet beschadigd mocht worden. Hierna werden de huiden opnieuw gespoeld om al het aanklevende vuil te verwijderen. Daarna begon het looiproces. De schone huiden werden nu in putten gehangen. Eerst in een put waarin zich een zwak looivocht bevond. Hierdoor werden de huiden licht aangekleurd en gelooid, zodat de huid soepel bleef. Daarna gingen de huiden weer in een andere kuip met veel organische zuren. Deze zuren zorgden ervoor dat de nog niet gelooide binnenlaag van de huidvezels zwol. Dit voorlooiën, ook wel aanlooiën genoemd, duurde 10 à 14 dagen, al naar gelang de leersoort. Hierna werden de huiden een voor een in een put gelegd. Tussen de huiden werd eikenschors aangebracht. Daarna liet men de put vol water lopen. Het water met de daarin opgeloste eikeloostof drong in de huiden. Het verblijf van de huiden in de looikuipen was afhankelijk van de dikte van de huiden, en van het soort leer (6-8 maanden). Hierna werd de kuip "getrokken". De huiden werden uit de kuip gehaald en opnieuw in de put gelegd zoals de eerste maal. Dit noemde men de tweede run. Opnieuw bleven de huiden weer zo'n 6 à 8 maanden in de kuip. Nadat de gelooide huiden uit de put waren getrokken werden ze goed afgespoeld en afgeborsteld. Daarna hing men de huiden over latten op de droogzolder. Door het openzetten van de kleppen kon men het droogproces regelen. Hierdoor bleef de kleur van het leer mooi gelijk.

Waren de huiden eenmaal gedroogd dan konden ze hun weg gaan naar schoenmakers, zadelmakers drijfriemen enz.

Tekst: Chris Leijten

Looierijen in Oosteind.

- 1 Rumoldus van den Bogaerd (Rommeke), Provincialeweg 59
Jaar van oprichting onbekend, maar hij looide al in 1825.
- 2 Cornelis Vermeulen in de Groenstraat, nu Hogedijk 70
Jaar van oprichting 1852
- 3 Nicolaas Akkermans op een perceel achter Provincialeweg 203
Jaar van oprichting 1860
- 4 John in't Groen, tussen Provincialeweg 45 en 41
Jaar van oprichting 1865
- 5 Bart de Jong, Provincialeweg 38
Jaar van oprichting 1865
- 6 G. van Helvert, Provincialeweg 85
Jaar van oprichting 1886
- 7 Marinus de Jong, Hoogstraat 104
Jaar van oprichting 1871
- 8 Gijsbert van Helvert, Provincialeweg 67
Jaar van oprichting 1873
- 9 Fr. Laurijsen, Provincialeweg 59
Jaar van oprichting 1876
- 10 Corn. van de Heykant, Provincialeweg 76
Jaar van oprichting 1876
- 11 Adr. Bossers, Provincialeweg 68
Jaar van oprichting 1877
- 12 Willem Bossers, Provincialeweg 90
Jaar van oprichting 1878
- 13 Arnoldus Timmermans, Provincialeweg 126
Jaar van oprichting 1882
- 14 Andries Rovers, Provincialeweg 126
Jaar van oprichting 1895
- 15 P. J. Driesen, Provincialeweg 122
Jaar van oprichting 1895
- 16 J. M. Teurlings, Provincialeweg 143
Jaar van oprichting 1903
- 17 H. de Wit, Provincialeweg 68
Overname van het bedrijf van Adr. Bossers, zie 11
- 18 Oomen, Provincialeweg 78
Jaar van oprichting onbekend

Molenaars in Oosteind

Aug. van Gorp-Claassen

Molenaar

Graan en meelhandel – kunstmeststoffen

Provincialeweg 143 – telefoon no.1

OOSTEIND (GEM.) OOSTERHOUT

Victor van Gorp

granen - veevoerders

meststoffen

Provincialeweg 143 - Oosteind

Tel. 01620 53682

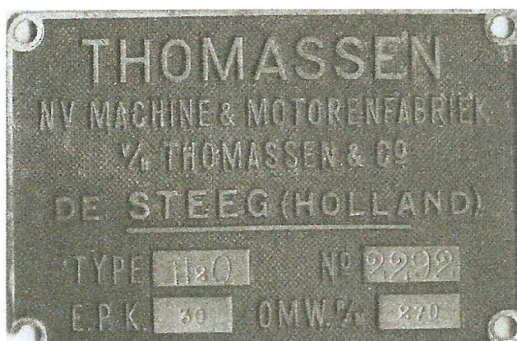

Op 22 januari 1890 diende Dhr. J.M.Teurlings afkomstig uit Tilburg een aanvraag in voor het bouwen van een wind- graan en schorsmolen op het perceel F1286.

7 Februari 1890 werd hierop door de gemeente gunstig beslist.

Er werd een stenen molen gebouwd, een stellingmolen met een galerij van 9 meter hoog

De molen zou reeds op 6 augustus 1890 gereed moeten zijn, omdat op die datum de fam. Teurlings hun intrek namen te Oosteind No.121. In later stadium werd het adres gewijzigd in Uilendonksestraat A92 en daarna werd het Provincialeweg 143-143a

Omdat er niet altijd genoeg wind was om de molen te laten draaien werd er uitgezien naar een motoraandrijving.

Op 29 december 1908 dient Dhr. Teurlings een aanvraag in tot het plaatsen van een zuiggasmotor van 20 pk op het perceel F 1394. De vergunning werd verleend door BenW op 29 januari 1909 .

Zo'n zuiggasmotor gebruikte als brandstof kolen, daarom moest er ook een kolenhok worden gebouwd.

Een grote vooruitgang omdat men niet meer afhankelijk van de wind was.

Dhr. Teurlings blijft niet alleen molenaar maar wordt ook leerlooier, Daarom dat op 27 april 1917 een vergunning wordt verleend voor het bouwen van een looierij die uitgroeide tot een opp. van 144 vierkante mtr. in 1919 .

Volgens de koopakte van Notaris van Meerwijk wordt op 17 juli 1925 de molen en de looierij overgenomen door Augustines (Guusje) Adrianus van Gorp.

In september 1929 brandde de molen geheel uit. Door de aanwezigheid van veel schors moet dat wel een hevige brand zijn geweest en ook spectaculair toen de brandende wieken gingen draaien.

Op 29 november 1929 kreeg A.van Gorp vergunning om een ruwoliemotor te plaatsen van 30pk en tot verbouwing van de molen, waar de wieken nooit meer op terug geplaatst zijn.

In de crisisjaren werd er veel schors gemalen voor de looierijen in Oosteind.

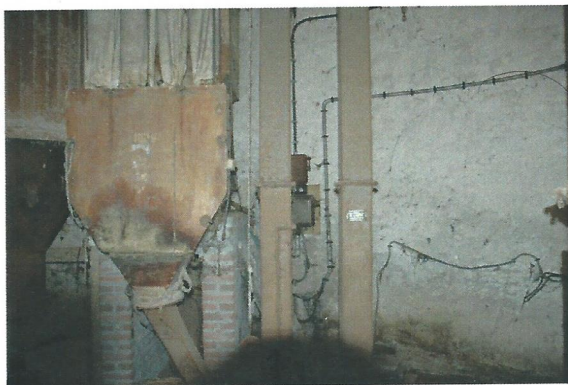
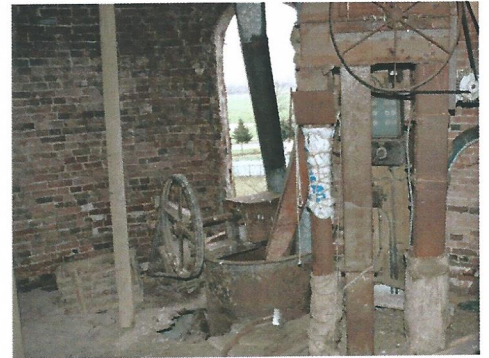

De hegschors werd aangekocht en aangevoerd vanuit de Belgische Ardennen en transportbedrijf A.v.Rijen (bestaat heden ten dage nog) zorgde mede voor de aanvoer.

In 1942 waren er nog plannen om de molen te restaureren. Het was al zover dat van de gemeente Oosterhout een subsidie was vastgesteld van fl.250, - en van de Provincie fl.750, -. Wegens gebrek aan bouwmaterialen, maar ook door de papieren rompslomp rond het herstel, is dat niet door gegaan en werd er over geschakeld op elektrisch malen.

Begin jaren 50 was de molen voorzien van een dubbele maalstoel met twee graanmolens en in 1952 is daar een hamermolen bij gekomen om veevoeder te malen, deze hamermolen staat er nog steeds.

Op 8 juli 1954 is Guusje van Gorp overleden en werd het bedrijf overgenomen door zijn zoon Victor van Gorp met medewerking van zijn jongste broer Sjaak die toen 14 jaar oud was.

Tekst: Jan Michielse.

Dezelfde Victor van Gorp is de eigenaar van de molen gebleven tot 15 januari 2007. Op die dag is het woonhuis met molen en looierij verkocht aan de Stichting Molen Victoria.

ZOMER 2005

Firma J. P. Michielse-Jansen

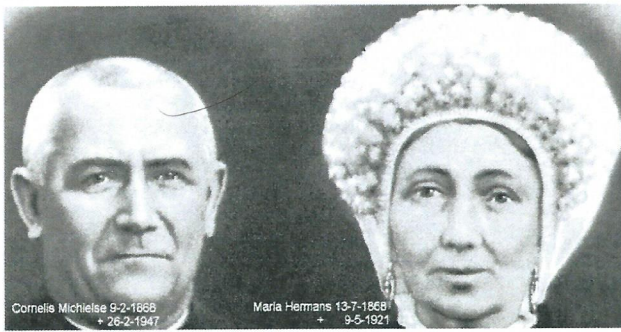
MOLENAAR
PROVINCIALE WEG 64 - OOSTEIND-OOSTERHOUT

TELEF. 01620-3717
POSTGIRO 48 66 24

OOSTEIND.....196

Familie Michielse Provincialeweg 64, Oosteind

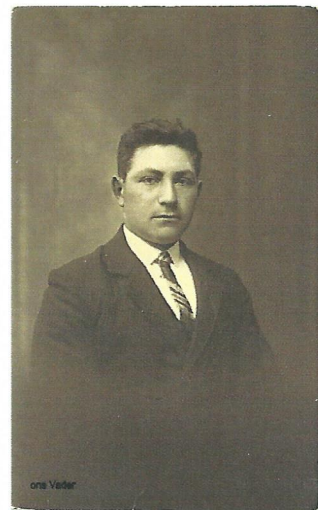
De oudste gegevens van onze voorouders met de naam Michielse(n) komen uit België, en wel uit de omgeving van Hoogstraten rond 1700.

Mijn opa is geboren aan de Ekelstraat, waar nu twee huisje staan op de nummers 16-18. Hij kreeg verkering met de enige dochter van de fam Hermans. Deze meneer Hermans was de eerste koster van Oosteind. Hij bouwde ook het huisje aan de Provincialeweg nummer 70. Dat was omstreeks 1890.

Mijn opa Cornelis Michielse geboren 9-2-1868 en zijn vrouw Maria Hermans geboren 13-07-1868

zijn, toen ze getrouwd waren, dus daar gaan wonen. Zij kregen samen negen kinderen waarvan de jongste maar een dag heeft geleefd. Het gezin bestond uit zes jongens en twee meisjes. Mijn vader Jan Michielse de vierde uit de familie is geboren in 1903. Oma Michielse is op jonge leeftijd (52 jaar) overleden. Opa bleef achter met zes jongens en twee meisjes. De twee meisjes waren de oudste van het gezin en gingen trouwen, dus uit huis. De problemen losten zich op door het aanstellen van een huishoudster, Toke Schoenmakers. Zij was toen ongeveer 20 jaar en kreeg de zorg voor zes mannen en opa. Zij heeft het dienstverband met de familie meer dan 70 jaar volgehouden. Er zijn drie jongens uit het gezin die nooit getrouwd zijn geweest. Peet en Toon Michielse zijn nog wel bekende van Oosteind, Kees werkte als boer

(bedrijfsleider) bij het St. Jozef ziekenhuis in Oosterhout. Peet Michielse heeft in zijn geboortehuis meer dan 100 jaar gewoond, ik denk dat het wel een zeldzaamheid is en de moeite waard om te vermelden!

Het was ook een echte schoenmakersfamilie, allemaal hebben ze net als hun vader in de schoenindustrie gewerkt, de een wat langer dan de ander.

Het waren toen geen vette jaren en iedereen moest al heel vroeg aan het werk. Mijn vader is na wat omzwervingen als boerenknecht gaan werken bij Guusje van Gorp waar hij ook nog werkte toen de molen afgebrand is (1929). Hij heeft in die tijd ook zelf een ongeluk gehad waarbij hij zijn been verbrandde en een tijdje niet kon werken. Toen hij zich weer meldde bij Guusje om weer te komen werken had die inmiddels een ander aangenomen en zei tegen mijn vader dat hij een stuk goedkoper was. Mijn vader was hier erg boos over en dacht bij zichzelf, wat zij kunnen dat kan ik ook, en op dat moment is hij voor zichzelf begonnen.

Hij bouwde thuis aan de Provincialeweg nummer 70 een pakhuis van waaruit hij begon te verkopen in kruidenierswaren en aanverwante artikelen. Dit groeide uit tot het leveren van veevoer en de handel in graan.

Om die reden heeft hij later op zijn bestaande pakhuis een verdieping gebouwd voor het opslaan van granen.

Op 12 augustus 1937 trouwde Jan Michielse, toen 34 jaar oud, met Cornelia Jansen 25 jaar oud. Ze kochten een stuk grond van Laurentius Bossers van het kadastraal perceel gemeente Oosterhout sectie F nummer 1270 groot 6.65 aren voor het bedrag van fl.600,00. Nu Provincialeweg 64 waar een woonhuis/winkel en een pakhuis op gebouwd werden. De start was dus voor vader de graan en meelhandel en voor moeder de kruidenierswinkel.

Omdat de zaken zo goed floreerden werd aan het bestaande pakhuis al s aangebouwd, net zo groot als het bestaande gebouw met ook een paarde varkenskooi en kippenhok.

In 1951 werd een hinderwet vergunning aangevraagd voor het plaatsen van maalstoel en een hamermolen.

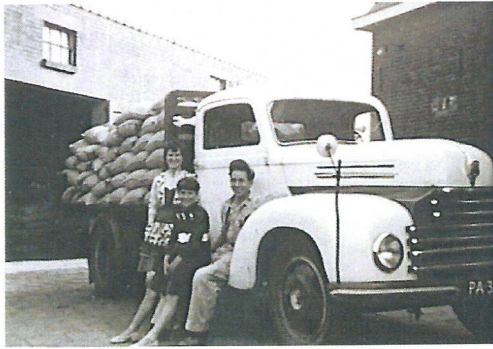
Het gemalen graan met de stenen werd gebruikt door de bakkers en wat

hamermolen werd gemalen was voor vee. Omdat de gemeente de leverantie van str lichtnet niet aankon werd er alleen in de gemalen. Later werd door de P.N.E.M. vo krachtstroom gezorgd 75 KVA hoogspann ook overdag gemalen kon worden.

Op het moment dat het bedrijf op zijn hoogtepunt draaide werd mijn vader ernstig ziek en is daaraan ook overleden op 1 maart 1953 op 49 jarige leeftijd.

Mijn moeder bleef achter met een bloeiend bedrijf, een kruidenierswinkel en zeven kinderen waarvan de oudste op dat moment vijftien jaar was en de jongste drie. We zijn in die moeilijke periode heel goed geholpen door familie en burens maar ook door Kees Horsten die op dat moment al bij ons werkzaam was en altijd voor ons klaar stond.

Mijn oudste broer Kees, toen 14 jaar, werd voorbereid om de zaken later over te nemen. Hij was met zijn 16 jaar al volop in het bedrijf

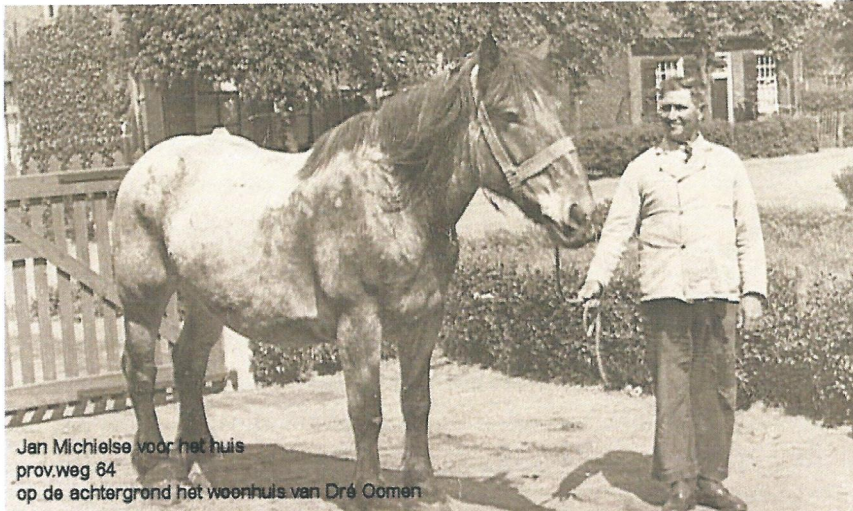
aanwezig en de rest van de jongens moesten ook meehelpen met bestellingen wegbrengen als ze uit school kwamen. De kruidenierswinkel werd al snel afgestoten omdat dat er niet meer bij te houden was.

Alleen de tabaksvergunning heeft mijn moeder nog lang aangehouden.

Op deze manier heeft het bedrijf graan en meelhandel nog een hele tijd goed gefunctioneerd, tot ongeveer de 60er jaren. Daarna gebeurde het steeds meer dat boerenbedrijven groter werden en dat de fabrikant steeds meer rechtstreeks ging leveren en op die manier de tussenhandel uitschakelde.

Omdat wij nog jong waren en de vooruitzichten niet zo florissant er uit zagen werd besloten het bedrijf te verkopen.

In 1964 is de knoop doorgemaakt en is het bedrijf verkocht aan de firma de Bruin uit Raamsdonk. En zoals ons moeder altijd zei, wij zijn gelukkig allemaal goed terecht gekomen.

Jan Michielse voor het huis
prov.weg 64
op de achtergrond het woonhuis van Dré Oomen

Tekst: Jan Michielse

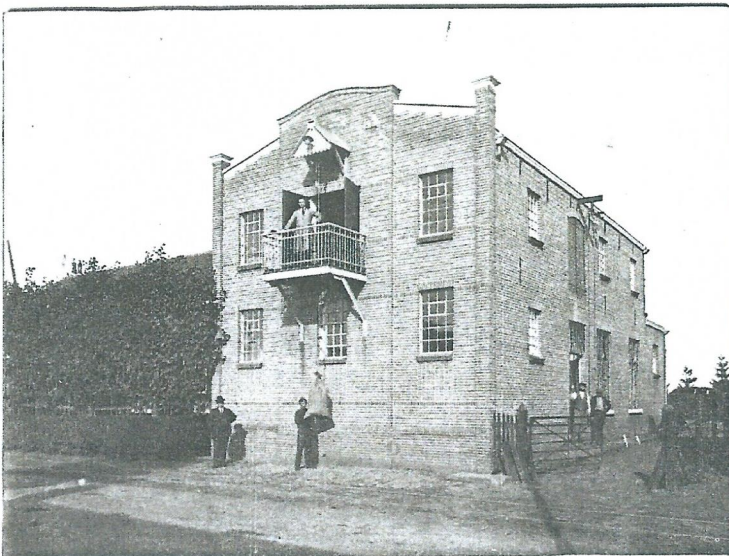
Geschiedenis van de melkfabriek

Stoomzuivelfabriek "Eendracht" aan het Oosteind, te Oosteind telefoon nr. 41 Oosterhout

Van oudsher werd er op de boerderij van de koemelk boter en kaas gemaakt. Het was in de voornamelijk agrarische wereld van vroeger een alledaagse bezigheid. Het was een gebeuren dat veel tijd vergde van de boerin, die daarnaast ook nog voor het huishouden moest zorgen.

Vele jaren lang was de bereiding van boter uit melk hetzelfde. Men maakte van, de zuur geworden melk, de boter die daarna werd verhandeld, aan mensen uit de omgeving. Ook leverde men aan de plaatselijke kruidenierswinkeltjes. Veel vooruitgang was er niet in de manier waarop men handmatig, de boter uit de zuur geworden melk produceerde.

De overgang van bereiding op de boerderij naar de melkfabriekjes is ongeveer één en een kwart eeuw oud. In 1874 werd in het Zuid-Hollandse Waddinxveen al een fabriekje opgericht. Mede door de uitvinding van de centrifuge in 1879 kwam de industrialisatie voorzichtig op gang. In onze regio begon men rond 1900 ook met de oprichting van zuivelcoöperaties. In Rijen was men al in 1897 tot een oprichting gekomen. Daarna volgden Dongen, Den Hout en ook Oosteind in 1899. Wel waren, al verschillende boeren in 1896 begonnen met melkleveranties aan de particuliere boterfabriek van Verschure in Oosterhout. Doch dit liep niet altijd vlot en vlekkeloos. Het gebeurde nogal eens dat er sommige dagen, om de één of andere reden, niet geleverd kon worden. De boeren waren dan gedwongen de melk weer mee terug te nemen en thuis op de boerderij weer zelf te verwerken. Aan de andere kant gebeurde het ook dat Verschure de boeren liet weten, om alle melk en alles wat nog enigszins op melk geleek, aan te leveren. Het maakte dan niet uit, zoet, zuur, dik en dun alles was welkom.

Voormalig melkfabriek met beven maaldrij.
Het hoofd: Dir. v. d. Vliet; Balken: J. de Zoer; Onder zak: J. v. Rijen; Op de heek: P. Baarsma
en A. Bossers.

Door al deze toestanden en ook omdat men in Rijen, Dongen en Den Hout al was gekomen tot oprichting van zuivelfabriekjes, besloot men in Oosteind ook deze weg te begaan. In het Kanton van 15 december 1898 lezen we: "Met genoegen kunnen wij mededelen dat, zoals uit de in dit blad voorkomende advertentie blijkt, door de landbouwvereniging "Oosteind", in beginsel besloten is eene coöperatieve roomboterfabriek op te richten. Met vreugde werd door de leden dier vereniging vernomen, dat dit

onderwerp een punt van behandeling zou uitmaken, ook zelden zag men eene zoo druk bezochte vergadering en hunne instemming was zoo groot, dat bijna alle tegenwoordig zijnde leden, dadelijk hunne toestemming gaven en vele niet leden der vereniging hunne medewerking beloofd hebben". Enz...

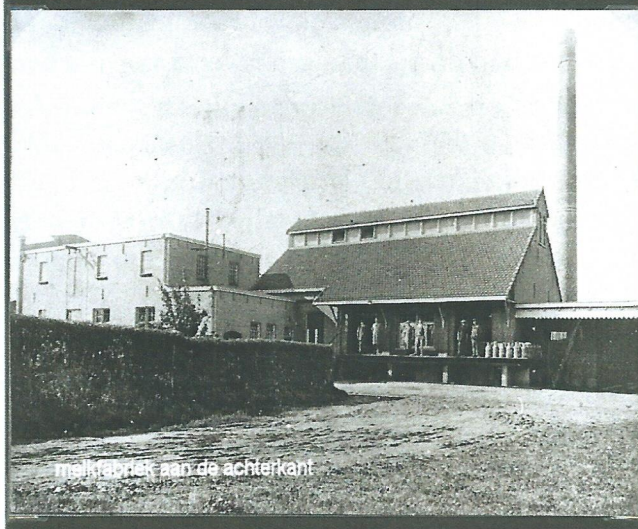
Tijdens deze, drukbezochte, vergadering werd dan ook meteen een commissie, bestaande uit vijf leden, benoemd die het voorbereidend werk zou moeten gaan doen. Dit zou o.a. gebeuren door bij de naburige fabrieken inlichtingen te gaan inwinnen. Na veel voorbereidend werk dat al was begonnen in 1894, door een lezing van landbouwleraar v. Hoek, die kwam praten over de voordelen van een coöperatieve

boterfabriek in Oosteind.

De voornoemde commissie werd op 22 februari 1899 bij acte verleden de statuten van de Coöperatieve Stoomzuivelfabriek "Eendracht aan het Oosteind". Men begon met 72 leden, het bestuur was samengesteld uit: C.W. Oomen voorzitter, A.G. Klijs vice-voorzitter, A Bossers penningmeester en Arn. Timmermans secretaris. Op de gedenksteen, welke aan de voorzijde van de fabriek aan de Provincialeweg 54 is ingemetseld staat vermeld: "Deze gedenksteen werd namens het bestuur gelegd den 10 mei 1899 door C.W. Oomen voorzitter en A. Timmermans secretaris. Cornelis Oomen was geboren te Den Hout op 26-7-1837. Hij overleed te Oosterhout 12-2-1917, zijn vrouw, Maria v. Dooremaal was al eerder overleden. Arnoldus Timmermans was geboren te Oosteind op 9-8-1849, hij overleed te Wassenaar op 7-5-1937, zijn vrouw, Joanna Engelina Key overleefde hem enkele weken. Zij stierf ook te Wassenaar op 23-5-1937. De eerste directeur was Jelle van der Vleugel, hij werd geboren op 23-6-1877 te Gaast in Friesland. Hij was getrouwd met Clara Maria Rubbens, geboren op 30-9-1879 in Waterlandkerkje in Zeeland. Hij is vanaf

melkfabriek aan prov.weg

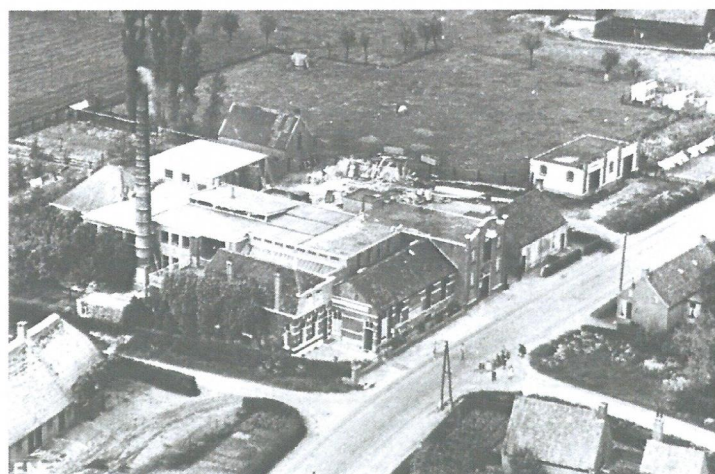
melkfabriek aan de achterkant

het begin tot aan zijn dood bijna 43 jaar lang directeur van de zuivelfabriek geweest. Hij was in januari 1900 in Oosteind komen wonen op het toenmalige adres Provincialeweg 91A. Dit is de directeurswoning naast de melkfabriek. Met de ingebruikneming van de "Dongecentrale", in Geertruidenberg, in 1919 brak een nieuwe tijd aan. De overgang van stoomaandrijving naar elektrisch deed zijn intrede. Al op 12 juli 1918 vraagt Jelle van der Vleugel toestemming aan de gemeente Oosterhout tot het verbouwen van de fabriek voor het aanbrengen van een elektrische installatie. Ook een verdienste van directeur van der Vleugel is dat hij het bestuur weet te overtuigen van de noodzaak om het fabrieks- en kantoorpersoneel, de directeur en de boekhouder, in en buiten beroep te verzekeren, tegen ongevallen en invaliditeit bij "een solide maatschappij" en op kosten van de coöperatie.

De 2^e directeur werd de heer P.A.B.M. de Bekker, hij was geboren in Lith op 29 februari 1908. Voordat hij op Oosteind kwam was hij al bijna twaalf en een half jaar werkzaam geweest bij de melkfabriek St. Jan te 's-Hertogenbosch. Zijn benoeming tot directeur van "C.Z. De Eendracht" ontving hij op 5 maart 1942.

Als gevolg van de 2^e wereldoorlog werden de melkfabriek "Coöperatieve Stoomzuivelfabriek Oosterhout en onze Stoomzuivelfabriek "de Eendracht" gedwongen tot een fusie. Die had plaats op 30 november 1942. De nieuwe naam luidde: "Coöperatieve Zuivelfabriek en Melkinrichting "Eendracht" te Oosterhout. De directeur werd de heer P.A.B.M. de Bekker.

Met deze fusie van beide coöperaties besloot men de fabriek aan de Zandheuvel in Oosterhout te sluiten en samen verder te gaan in de fabriek op Oosteind. De heer de Bekker ging voortvarend te werk, hij voerde belangrijke vernieuwingen door. Het betrof o.a. ook de melkaanvoer. Deze werd eerst door de boeren zelf gedaan, maar werd vanaf toen door de fabriek zelf uitgevoerd. Ook de inrichting werd gemoderniseerd en voldeed aan de hoogste eisen op het gebied van hygiëne en efficiëntie. Ook stelde hij op 23 februari 1949 een assistent directeur aan, namelijk de heer B.L. Broenink.

* FOTO 62 *

LUCHTFOTO; MELKFABRIEK DE EENDRACHT

Op 31 mei 1949 was het groot feest op Oosteind, het 50 jarig bestaan van de Zuivelfabriek werd herdacht. Er was nog één persoon bij het feest aanwezig die de oprichting had meegemaakt, dit was de heer P. Driessen. Het programma begon met een H. Mis uit dankbaarheid opgedragen door de geestelijk adviseur pastoor v. Genk. Daarna volgde een receptie die werd gehouden in het kantoor van de fabriek. Om half drie was er een feestvergadering, deze vond plaats in de schuur van de heer Claassen. De heer Mr. J. Wintermans uit den Haag voerde het woord. Daarna was er rond 5 uur een koffietafel en werd de dag afgesloten met een gezellig samenzijn.

In november 1955 was er weer feest. Het betrof een drievoudig dienstjubiläum van de heren M. v. Tilburg (40 jaar) en heren M. Koreman en J. Bruns (25 jaar). Zij werden vereerd met de zilveren en bronzen medaille vergezeld van een oorkonde van de Koninklijke Nederlandse Zuivelbond.

De Oosteindse melkfabriek stond bekend om zijn kwaliteit roomboter. Verschillende malen was men in de prijzen gevallen door de uitstekende kwaliteit. Een belangrijk persoon die hiervoor verantwoordelijk was, was de heer J. Bruns. Hij werd geboren te Pfalzdorf op 13 juni 1904. Op 1 mei 1930 kwam hij in dienst van de fabriek als botermaker. Bij zijn 25 jarig dienstverband op 1 mei 1955 werd hij door de Koninklijke Nederlandse Zuivelbond geëerd met een oorkonde en bijbehorende gedenkpenning. Een andere botermaker was Willem de Bont, met de fusie in 1942 was hij uit Oosterhout in Oosteind komen werken, dit tot in 1947.

In het tijdperk van grootschaligheid werd het moeilijk voor de "Eendracht". Op 1 januari 1967 ging zij op in de Coöperatieve Melkinrichting en Zuivelfabriek "Martinus" te Breda. Aan de heer de Bekker werd op woensdag 30 augustus 1967 in café restaurant

“Central”, Markt 3 te Oosterhout, een receptie aangeboden voor zijn 25 jarig jubileum als directeur.

Door de fusie met Campina in 1970 kwam er een einde aan de melkfabriek in Oosteind. De fabriek werd ontmanteld en verhuisde naar Princenhage.

Tekst: B. Sibon